

Examining the Security Policies of the Islamic Republic of Iran in West Asia Based on the Discourse Analysis Method

Bahram. Moradi¹, Mohammad Ali. Abdollahzadeh^{2*}, Mehdi. Zakarian Amiri³

¹ PhD in International Relations, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

² Assistant Professor, Department of International Relations, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

³ Associate Professor, Department of International Relations, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: b.m.30035@gmailcom

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Moradi, B., Abdollahzadeh, M. A., & Zakarian Amiri, M. (2025). Examining the Security Policies of the Islamic Republic of Iran in West Asia Based on the Discourse Analysis Method. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(1), 278-302.

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

The discourse analysis method is one of the qualitative methods in political studies, employed to explain semantic systems that lead to the formation of a particular understanding regarding the role of individuals or actors within society or the international environment. The primary objective of employing this analytical method is to examine the ways and mechanisms through which a semantic system and discursive framework make a specific action or policy possible. To date, numerous studies in the field of political science have been conducted using the discourse analysis method. The main goal of this research is to apply discourse analysis to explain the security policies of the Islamic Republic of Iran in West Asia. Accordingly, the central research question is: how can Iran's security policies in West Asia be explained through the lens of discourse analysis? In response to this question, the hypothesis of the study posits that the Islamic Republic of Iran has sought to define its security policies in the West Asian region through the construction of a discursive articulation that transcends political and geographical boundaries. This articulation, in turn, has led Iran to play a more active role in the targeted region. The findings of the study indicate that the central signifier of this discourse revolves around the cessation of meaning-making with reference to the nodal point of liberating Jerusalem and the anti-Israeli stance, viewing Israel as a usurping regime. The research methodology employed in this study is descriptive-analytical, based on discourse analysis. Data collection has been carried out through documentary and library methods, utilizing both accessible and credible physical resources such as books and electronic resources, including academic books and articles published in scholarly journals.

Keywords: Discourse analysis method, security, West Asia, Islamic Republic of Iran.

EXTENDED ABSTRACT

In recent decades, the analysis of security policies has evolved significantly, particularly in contexts where conventional military or realist paradigms fall short of explaining regional behaviors. Among the tools adopted to fill this analytical gap is the discourse analysis method, which enables scholars to uncover the semantic and ideological frameworks that underpin foreign policy decisions. This article applies the discourse analysis method to examine the security policies of the Islamic Republic of Iran in the West Asian region. The study is rooted in the assumption that Iran's security strategies transcend classical geopolitical definitions and instead form a discursive system defined by moral, ideological, and strategic narratives. This perspective stems from the broader academic consensus that policies, especially in ideologically charged contexts like West Asia, are often informed by identity constructions, historical antagonisms, and symbolic interpretations of threats and allies (Haghighat et al., 2013; Howarth et al., 2000). Accordingly, the core research question posed is: how can Iran's security policy in West Asia be explained through discourse analysis? The hypothesis suggests that Iran constructs a regional security discourse centered on anti-Israeli sentiments and the liberation of Jerusalem as the master signifier, thereby extending its concept of national security beyond territorial boundaries.

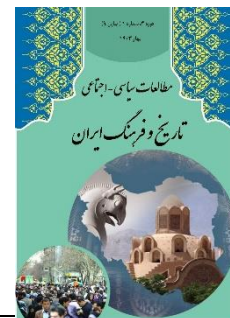
The methodology adopted for this research is qualitative and rooted in the discourse theory advanced by Laclau and Mouffe, incorporating concepts such as nodal points, articulation, hegemony, and antagonism. This theoretical foundation allows the study to move beyond conventional geopolitical analysis and instead probe the discursive structures that shape Iran's regional conduct. Discourse, in this context, is understood as a structured totality of meaning-producing practices that construct identities, legitimize actions, and define friend/enemy distinctions (Howarth et al., 2000; Laclau & Mouffe, 1985). The discourse analysis method thus reveals how Iran positions itself as a liberator and protector of oppressed Muslims, constructing Israel as the constitutive "other" against which its identity and policies are defined. Furthermore, the study employs documentary and library-based data collection methods, using both physical sources (such as books) and electronic resources (such as peer-reviewed journal articles). Through this methodological lens, the study aims to identify the discursive mechanisms Iran utilizes to legitimize its security engagements in countries such as Syria, Lebanon, Iraq, and Palestine, thereby offering a comprehensive discursive mapping of Iran's regional security architecture.

The research identifies several key moments of dislocation that have catalyzed shifts in the regional discourse and empowered Iran's security narrative. These include the 1948, 1956, 1967, and 1973 Arab-Israeli wars, the 1982 Sabra and Shatila massacre, the 2006 Hezbollah-Israel war, and Israel's repeated attacks on Gaza. Each of these events contributed to delegitimizing the Israeli security discourse and simultaneously bolstered Iran's counter-discourse, positioning Tehran as the patron of resistance movements. These events serve as "dislocations" in the Foucauldian sense, wherein the dominant discourse fails to account for new realities, creating space for alternative discourses to emerge (Howarth et al., 2000). The Islamic Republic of Iran capitalized on these moments by articulating a security narrative centered on justice, resistance, and the defense of oppressed peoples, particularly Palestinians. This narrative aligns closely with Iran's post-revolutionary ideological foundations and has provided the state with a moral lexicon through which to justify regional military and political interventions, as seen in its support for Hezbollah and other proxy groups. The study argues that these discursive linkages represent a

form of “floating signifier” articulation, wherein previously unaffiliated groups or identities are absorbed into the Iranian discourse through shared antagonism toward Israel (Laclau, 1990).

The success of Iran’s security discourse, however, is not solely a function of ideological articulation. The concepts of “accessibility” and “credibility” are also critical in explaining why this discourse has gained traction in certain segments of the West Asian population (Laclau, 1990). Accessibility refers to the discourse’s ability to respond to existential crises or perceived threats in a manner that resonates with its intended audience. For instance, Iran’s discourse of regional resistance has become increasingly appealing in contexts where U.S. military interventions and Israeli aggressions are viewed as unjust or destabilizing. Credibility, on the other hand, pertains to the coherence between the discourse’s symbolic claims and its practical actions. Iran’s active military and financial support for resistance movements, coupled with its vocal opposition to Western imperialism, has enhanced the perceived legitimacy of its discourse. Moreover, in the post-Arab Spring landscape, where traditional Arab powers such as Egypt and Saudi Arabia have been seen as either complicit with Western agendas or too unstable to assert influence, Iran’s consistent narrative of resistance has filled a strategic and ideological vacuum (Ehteshami et al., 2017; Gaffar, 2015).

This research also critiques prior academic works that have engaged with Iran’s regional policies but have failed to adopt a discourse-analytical perspective. For instance, some studies employ structural realism or classical geopolitics to explain Iran’s behavior in West Asia, focusing predominantly on strategic calculus, military capacity, or alliance formation (Ghasemi & Faraji, 2018; Hassanpour & Torshizi Bargouei, 2018). While these perspectives offer valuable insights into the material conditions of Iran’s regional policies, they fall short of addressing the ideational and semantic dimensions that often shape those policies. Others, like Gharayagh Zandi, attempt to analyze Iranian strategies such as “non-provocative defense” within rationalist frameworks (Gharayagh Zandi, 2012). This article contends that such approaches underestimate the role of normative and ideological structures in shaping foreign policy decisions. In contrast, discourse analysis enables a more holistic understanding by uncovering the symbolic power dynamics that inform strategic decisions. By anchoring its analysis in the theoretical constructs of Laclau and Mouffe, this study fills a notable gap in the existing literature and provides a more nuanced understanding of Iran’s security policies in the region.

بررسی سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا بر اساس روش تحلیل گفتمان

بهرام مرادی^۱، محمدعلی عبدالله زاده^{۲*}، مهدی ذاکریان امیری^۳

۱. دانش آموخته دکتری رشته روابط بین الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. استادیار گروه روابط بین الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳. دانشیار گروه روابط بین الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: b.m.30035@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

مرادی، بهرام، عبدالله زاده، محمدعلی، و ذاکریان امیری، مهدی. (۱۴۰۴). بررسی سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا بر اساس روش تحلیل گفتمان. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴(۱)، ۳۰۲-۲۷۸.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

روش تحلیل گفتمان یکی از روش‌های کیفی در مطالعات سیاسی است که برای توضیح منظومه‌های معنایی - که منجر به شکل‌گیری نوعی فهم از نقش افراد و یا کنشگران در جامعه و یا محیط بین‌المللی می‌شوند - به کار می‌رود. هدف اصلی از به کارگیری این روش تحلیلی بررسی راه‌ها و شیوه‌هایی است که از طریق آن‌ها یک منظومه معنایی و سیستم گفتمانی اقدام و یا عمل خاصی را ممکن می‌سازد. تا کنون پژوهش‌های متعددی در حوزه مطالعات سیاسی با استفاده از روش تحلیل گفتمان صورت گرفته‌اند. هدف اصلی از این پژوهش به کارگیری روش تحلیل گفتمان در توضیح سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا است. بر این اساس، سؤال اصلی پژوهش این است که با تکیه بر روش تحلیل گفتمان سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا چگونه قابل توضیح هستند؟ در پاسخ به سؤال مطرح شده، فرضیه‌ی پژوهش این است که جمهوری اسلامی ایران تلاش کرده است تا سیاست‌های امنیتی خود را در منطقه غرب آسیا از طریق ایجاد یک مفصل‌بندی گفتمانی فراتر از مرزهای سیاسی و جغرافیایی تعریف کند که پیامد آن ایفای نقش فعال‌تر در منطقه مورد نظر از سوی ایران است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد دال مرکزی این گفتمان حول توقف تفسیر معانی بر دال مرکزی رهایی قدس و رویکرد اسرائیل ستیزیه عنوان یک رژیم غاصب است. روش تحقیق در این پژوهش از نوع توصیفی - تحلیلی بر اساس تحلیل گفتمان و روش گردآوری داده‌ها نیز اسنادی و کتابخانه‌ای با استفاده از منابع قابل دسترس و معتبر فیزیکی مانند کتاب و منابع الکترونیکی مانند کتاب‌ها و مقاله‌های منتشر شده در ژورنال‌های دانشگاهی و علمی بوده است.

کلیدواژه‌گان: روش تحلیل گفتمان، امنیت، غرب آسیا، جمهوری اسلامی ایران،

مقدمه

پژوهش و تحقیق رکن اصلی پیشرفت علوم، و کشف مجهولات است. پژوهشگر در خلأ دست به پژوهش و بررسی نمی‌زند بلکه از طریق مشاهده پدیده‌ها، روندها و فرآیندها تلاش می‌کند تا آن‌ها را مورد توضیح و تبیین قرار دهد. حاصل تلاش و پژوهش وی را می‌توان یک سازه‌ی بازنمایی شده و منظم از واقعیت دانست که منطق و ابعاد و پدیده‌ها را توضیح می‌دهد. این سازه دارای منطقی درونی است که پویایی‌های خاصی را در معرض تفهیم قرار می‌دهد. این پویایی‌ها و منطق ارتباطی میان آن‌ها قادرند یک سازه پژوهشی را توضیح دهند؛ بنابراین پژوهشگر با مشاهده واقعیت دست به بررسی آن از ابعاد مختلف می‌زند و تا واقعیتی قابل‌درک و مشاهده موجود نباشد، کار پژوهش قوام نخواهد یافت. پژوهشگران در حوزه‌های مختلف علوم دست به بررسی واقعیات و کشف مجهولات می‌زنند که توضیح‌دهنده‌ی روند علمی و استدلالی است. آن‌ها برای انجام صحیح و اصولی پژوهش خود و درک واقعیات نیاز به ابزار دارند که این ابزارها آن‌ها را در دسته‌بندی، منظم کردن و برقراری ارتباط میان متغیرها و یا داده‌ها و اطلاعات خام یاری می‌نماید. در این راستا در حوزه‌های مختلف علوم ممکن است ابزارهای متفاوتی به کار گرفته شوند.

در مطالعات سیاسی به واسطه ماهیت خاص این حوزه و همچنین ماهیت خاص و پدیده‌های مورد مطالعه، ابزار پژوهشگران و محققان برای توضیح و فهم واقعیت نیز متفاوت است. آن‌ها قادر نیستند تا مانند برخی حوزه‌های علوم طبیعی، موضوعات مورد مطالعه را جهت تشریح و کالبدشکافی و مطالعه به یک محیط آزمایشگاهی بیاورند و آن را مورد مشاهده و بررسی قرار دهند. سؤالی که مطرح می‌شود این است که ابزار پژوهشگران در مطالعات سیاسی چه ابزاری است؟ در پاسخ می‌توان گفت حوزه‌ی مطالعات سیاسی به صورت خاص و ویژه دارای محدودیت‌های تعیین‌کننده‌ای در استفاده از روش‌های تجربی و طبیعی در بررسی موضوعات مورد مطالعه است و به همین علت نیز ابزار مورد استفاده پژوهشگران این حوزه می‌بایست منطبق بر ماهیت موضوعات مورد مطالعه باشد. این ابزار باید قادر باشد تا داده‌ها و اطلاعات خام در دسترس را به گونه‌ای منظم و سازمان‌دهی کند که در نهایت قادر به تبیین و فهم یک پدیده باشد.

جری استوکر این ابزار را نظریه می‌داند. وی هدف بنیادین نظریه را توضیح، فهم و تفسیر واقعیت می‌داند که بدون آن فهم واقعیت غیرممکن است (Marsh & Stoker, 2013). درواقع بحث اصلی این است که مشاهده‌ی صرف واقعیات نمی‌تواند یک رشته علمی را به جلو حرکت دهد (Zuckerman, 1991)؛ بنابراین در حوزه مطالعات سیاسی می‌توان نظریه‌ها را ابزار مناسب برای پژوهشگر در راستای فهم و توضیح موضوع مورد مطالعه دانست. نظریه‌ها به مثابه ابزار از انواع مختلفی برخوردارند که هر کدام بر اساس منطق درونی و مکانیزم خاص خود فهم واقعیت و یا ابعاد خاصی از آن را که دارای اهمیت هستند را میسر می‌کنند. از این رو پژوهشگر از میان ابزارهای موجود و در دسترس می‌بایست برای ساختن یک سازه‌ی پژوهشی بهترین و مناسب‌ترین ابزار را انتخاب کند تا جنبه‌های مهمی را که وی در نظر دارد توضیح دهد. گاهی اوقات پدیده‌های مورد مطالعه پژوهشگران از ماهیت اخلاقی، معنوی و هنجاری برخوردارند و نظریه و ابزاری که می‌بایست برای فهم و یا توضیح این موضوعات انتخاب شود نیز می‌بایست با ماهیت این موضوعات همخوانی داشته باشد. از این رو می‌توان در این حوزه روش‌ها و نظریات معناگرا یا جریان غیر اصلی را ابزار مناسبی در نظر گرفت. یکی از نظریات معناگرا روش تحلیل گفتمان است که در این الگوی تحلیلی یک منظومه معنایی - که اقدام خاصی را توضیح می‌دهد و یا توجیه می‌کند - مورد توجه پژوهشگران قرار می‌گیرد. این منظومه‌ی معنایی از طریق ارتباطی که میان چند مفهوم و متغیر ایجاد می‌کند فهم پدیده‌ها، موضوعات، رویکردها و استراتژی‌ها را ممکن می‌کند. اهمیت تبیین این منظومه گفتمانی در این است که از طریق آن علاوه بر فهم منطقه اقدامات صورت گرفته در یک عرصه، می‌توان از سیاست‌ها و یا اقدامات تقابلی دیگران نیز تا حدودی مطلع شد.

یکی از پدیده‌هایی که مورد توجه محققان بین‌المللی و داخلی قرار گرفته سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا است. جمهوری اسلامی ایران به دلایل مختلف در این منطقه حضور نسبتاً فعال‌تری نسبت به سایر مناطق مجاور دارد. سؤالی که برای بسیاری از پژوهشگران مطرح می‌شود این است که جمهوری اسلامی ایران چگونه سیاست‌های امنیتی خود را در منطقه غرب آسیا تعریف کرده است؟ و یا بر اساس کدام منطق می‌توان سیاست‌های امنیتی ایران را در این منطقه توضیح داد؟ از آنجاکه بسیاری از مؤلفه‌های سیاست خارجی و امنیتی جمهوری اسلامی غالباً هنجاری و اخلاقی هستند، این پژوهش در نظر دارد تا به امکان‌سنجی توضیح سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا بر اساس روش تحلیل گفتمان بپردازد. در این راستا سؤال اصلی پژوهش این است که بر اساس روش تحلیل گفتمان سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا چگونه قابل توضیح است؟ در پاسخ به این سؤال، فرضیه این پژوهش این است که جمهوری اسلامی ایران با فریز کردن معانی و تفاسیر حول مفهوم رهایی قدس - به عنوان دال مرکزی - در غرب آسیا سیاست‌های امنیتی خود را فرامرزی و به صورت منطقه‌ای تعریف کرده است. پیامد این تعریف امنیت موجب شده است که جمهوری اسلامی نقش فعال‌تری در این منطقه نسبت به سایر مناطق ایفا نماید.

روش تحقیق در این پژوهش از نوع توصیفی - تحلیلی بر اساس روش تحلیل گفتمان است و روش گردآوری داده‌ها نیز به صورت اسنادی و کتابخانه‌ای از دو دسته منابع فیزیکی مانند کتاب و مقاله و همچنین منابع معتبر و قابل دسترس الکترونیکی مانند کتاب‌ها و مقاله‌های دیجیتال است. ابزار گردآوری اطلاعات نیز از طریق برگه‌نویسی از منابع مورد استفاده بوده است.

پیشینه تحقیق

مروری بر ادبیات تحقیق در حوزه مورد مطالعه نشان می‌دهد با وجود اینکه از روش تحلیل گفتمان در بررسی و مطالعه موضوعات سیاسی استفاده فراوانی شده است و با وجود اینکه پژوهش‌های متعددی در خصوص سیاست‌های منطقه‌ای ایران در غرب آسیا منتشر شده‌اند؛ اما پژوهش مستقلی که به بررسی سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا به کارگیری روش تحلیل گفتمان صورت گرفته باشد وجود ندارد. در ادبیات فارسی زبان می‌توان مواردی را یافت که به بررسی سیاست‌های امنیتی و یا سیاست‌های کلی ایران در غرب آسیا پرداخته‌اند. قاسمی و فرجی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «نظریه پیچیدگی و سیاست خارجی: راهبردهای ایران در غرب آسیا» معتقد هستند سیستم غرب آسیا تحت تأثیر وضعیت پیچیدگی در سیستم بین‌المللی قرار گرفته است که منجر به ظهور خصوصیات گریزناپذیری که ایران با آن‌ها روبروست. آن‌ها استدلال می‌کنند که در واکنش به این خصوصیت‌ها و دینامیک‌ها، محور سیاست خارجی ایران در غرب آسیا مبتنی بر بازدارندگی شبکه‌ای و مثلث محور بوده است (Ghasemi & Faraji, 2018). غرایق زندی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «دفاع غیر تحریک‌آمیز: راهبرد جمهوری اسلامی ایران برای کاهش معمای امنیتی غرب آسیا» تلاش کرده است راهبرد ایران را در غرب آسیا در راستای افزایش توان دفاعی خود در برابر تهدیدات نظامی بررسی کند. از دید وی مفهوم دفاع غیر تحریک‌آمیز را می‌توان برای توضیح سیاست‌های ایران در غرب آسیا به کار گرفت (Gharayagh Zandi, 2012). حسن‌پور و ترشیزی برگوی (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان «بررسی توسعه پایگاه‌های نظامی آمریکا در منطقه غرب آسیا بر امنیت جمهوری اسلامی ایران» بر این باورند که جمهوری اسلامی می‌بایست در پاسخ به تهدیدات امنیتی ایالات متحده توان دفاعی خود را در راستای حفظ بازدارندگی افزایش دهد و سیاست‌های منطقه‌ای و امنیتی ایران در غرب آسیا در این راستا قابل توضیح هستند (Hassanpour & Torshizi Bargouei, 2018). عباسی، حمیدفر و کهریزی (۱۳۹۸) نیز در پژوهشی با عنوان «بحران سوریه و تقابل دو راهبرد متفاوت ایران و ترکیه در مدیریت بحران در منطقه غرب آسیا» با تکیه بر رویکرد رئالیسم ساختاری تلاش کرده‌اند تا راهبردهای ایران و ترکیه را در منطقه غرب آسیا توضیح دهند. آن‌ها در این پژوهش سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران با ترکیه را مورد مقایسه قرار داده‌اند. پژوهش‌های دیگری نیز وجود دارند که راهبردها و یا سیاست‌های جمهوری اسلامی در غرب آسیا پرداخته‌اند. مروری بر این ادبیات پژوهشی نشان می‌دهد که اگرچه همگی تلاش کردند تا به توضیح رویکرد جمهوری اسلامی در غرب آسیا بپردازند؛ اما آن‌ها به گفتمان معنایی و

مفصل‌بندی گفتمان امنیتی ایران در غرب آسیا نپرداخته‌اند و این پژوهش تلاش می‌کند تا از طریق به‌کارگیری روش تحلیل گفتمان این خلأ پژوهشی را پر کند (Abbasi et al., 2019).

در ادبیات پژوهشی انگلیسی‌زبان نیز ادبیات نسبتاً گسترده‌ای در مورد رویکردها و سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران در قبال غرب آسیا وجود دارد. احتشامی، کیلیان و بهجت (۲۰۱۷) در کتابی با عنوان «امنیت و موضوعات دوجانبه بین ایران و همسایگان عرب»^۱ به بررسی مقوله امنیت و تأثیر آن در روابط میان ایران و کشورهای عرب منطقه پرداخته‌اند. آن‌ها در این کتاب موارد مختلفی را مورد بررسی قرار داده‌اند که از نظر امنیتی بر روابط ایران و همسایگان عرب (که بخشی از آن غرب آسیا است) اثرگذار بوده است. سیاست خارجی ایدئولوژیک و برنامه هسته‌ای ایران در کنار مخالفت با اسرائیل و اسرائیل ستیزی از جمله این موارد دانسته شده است (Ehteshami et al., 2017). عبدالله جعفر (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان «ایران به‌مثابه یک قدرت منطقه‌ای در غرب آسیا: فرصت‌ها و چالش‌ها» بر این اعتقاد است که فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی موجب یک دگرگونی بنیادین در محیط بین‌المللی شد که نتیجه آن بازتولید قدرت کشورهای کوچک و ضعیف بود. وی استدلال می‌کند ایران به‌عنوان کشوری که بین قفقاز و اقیانوس هند واقع شده است، با مؤلفه‌هایی مانند کنترل خلیج فارس و موقعیت ژئوپلیتیکی خاص خود توانسته است در غرب آسیا یک نقش کنشگری فعال را به عهده بگیرد. جعفر موقعیت خاص ژئوپلیتیکی ایران را زمینه‌ساز رویکردهای امنیتی ایران در این منطقه می‌داند (Gaffar, 2015). ادبیات پژوهشی دیگر نیز به زبان انگلیسی وجود دارند که رویکرد آن‌ها در توزیع سیاست‌های منطقه‌ای ایران بیشتر حول محور ژئوپلیتیک^۲، انترناسیونالیسم شیعی^۳ ملزومات منطقه‌ای پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی متمرکز شده است. در این ادبیات نیز به منظومه گفتمانی سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا اشاره‌ای نشده است.

روش تحلیل گفتمان

گفتمان اصطلاحی پرکاربرد و انتزاعی است که برای اشاره به طیف وسیعی از موضوعات در رشته‌های مختلف به کار می‌رود. به خاطر این بحث، از تحلیل گفتمان برای توصیف تعدادی از رویکردهای تجزیه و تحلیل، استفاده از زبان نوشتاری و گفتاری فراتر از بخشهای فنی زبان، مانند کلمات و جملات استفاده می‌شود. بنابراین، تحلیل گفتمان بر استفاده از زبان در یک زمینه اجتماعی متمرکز است. در تحلیل گفتمان که در سنت‌های برساخت‌گرایی^۴ و ساختارگرایی^۵ جاسازی شده است، تأکید اصلی بر استفاده از زبان در زمینه اجتماعی است. زبان در این حالت یا به متن یا گفتار و متن به اوضاع اجتماعی یا مجلسی که متن یا گفتگو در آن رخ می‌دهد اشاره دارد (Salkind, 2010).

واژه گفتمان در زبان فارسی معادل واژه‌هایی چون گفتار، نطق، خطاب و سخن آمده است (Akhavan Kazemi, 2012: 3). در زبان انگلیسی این واژه معادل دیسکورس (discourse) به معنای سخن، سخنرانی و گفتگو است. در زبان روسی نیز واژه دیسکورس (дискурс) به معنای موضوع قابل بحث، مورد اختلاف، جدل آمیز، مباحثه و مناظره به کار رفته است. حالت فعلی این واژه نیز дискутировать به معنای مباحثه کردن، مناظره کردن، در چیزی کنکاش و جستجو کردن است (Voskanian, 2004).

اما گفتمان به‌عنوان یک روش تحلیل سیاسی با معنی لغوی و تحت‌اللفظی آن تفاوت بسیاری دارد. گفتمان در این معنی به‌مثابه یک کلیت ساماندهی شده دانسته شده است که بزرگ‌تر از جامعه بوده و مفاهیم درون آن به شکل مشخص با هم مفصل‌بندی شده‌اند. یا به عبارت دیگر، یک کلیت ساختاری شده که از عمل مفصل‌بندی^۶ ایجاد می‌شود را گفتمان می‌نامند (Haghighat et al., 2013). دیوید هوارث

¹ Security and Bilateral Issues Between Iran and Its Arab Neighbours

² Geopolitics

³ Shiite Internationalism

⁴ Constructivism

⁵ Structuralism

⁶ Articulation

نیز در تعریف تحلیل گفتمان می‌نویسد نظریه گفتمان با نقش معنادار رفتارها و ایده‌های اجتماعی در زندگی سیاسی سروکار دارد. این نظریه به دنبال نوعی تحلیل است که از طریق آن سیستم‌های معنایی و یا گفتمان‌ها فهم مردم از نقش خود را در جامعه شکل می‌دهند و بر فعالیت‌های سیاسی اثر می‌گذارند (Howarth et al., 2000). گفتمان همچنین به‌عنوان نظامی از اعمال معنادار که به سوژه و ابژه هویت می‌بخشد نیز تعریف شده است. گفتمان در حقیقت موضوعات، اقدام‌ها و رفتارها را معنادار کرده و آن معانی در قالب یک سیستم خاص تاریخی قواعد^۱ و نرم‌های معنایی متجلی می‌شوند. هوارث برای توضیح بهتر از مثال جنگل استفاده می‌کند و بر این اعتقاد است که وجود یک جنگل در مسیر یک بزرگراه پیشنهادی می‌تواند به‌عنوان یک مانع نامناسب برای احداث یک سیستم حمل‌ونقل سریع تصور شود؛ درحالی‌که هم‌زمان می‌تواند مورد علاقه دانشمندان طبیعت‌گرا و یا همچنین یک نماد مورد تهدید برای یک ملت در زمینه میراث طبیعی در نظر گرفته شود. در این راستا و جدا از موضوع که برای همه این دیدگاه‌ها یکی است؛ اما معنی آن به ترتیب و نظم گفتمانی^۲ وابسته است که در آن هویت^۳ و معناداری^۴ با یکدیگر ترکیب می‌شوند. در گفتمان مدرنیزاسیون اقتصادی^۵ این درختان و این جنگل ممکن است به‌عنوان کالاهای مصرفی یا موانعی برای رشد و رونق اقتصادی در نظر گرفته شوند؛ درحالی‌که در یک گفتمان محیط‌زیست‌گرا، این درختان می‌تواند به‌عنوان اجزای حیاتی یک اکوسیستم حیاتی با ارزش و یا پدیده‌ای دارای ارزش و زیبایی ذاتی در نظر گرفته شود. هرکدام از این گفتمان‌ها یک سازه یا برساخته سیاسی و اجتماعی^۶ هستند که یک سیستم ارتباطی را میان موضوعات مختلف و کنش‌ها یا رفتارها^۷ را با یک جایگاه و موقعیت خاص خلق می‌کند که کارگزار اجتماعی^۸ (افراد) آن را تشخیص می‌دهد و می‌فهمد (Howarth et al., 2000).

بر اساس تعاریف ارائه شده از گفتمان به‌مثابه یک روش و رویکرد در تحلیل پدیده‌های سیاسی و اجتماعی می‌توان آن را یک سیستم و یا نظام معنایی دانست که بر اساس آن موضوعات برای افراد معنی‌دار می‌شوند و در نتیجه اقدام یا رفتار آن‌ها نیز تابعی از این معانی خواهد بود. از منظر تحلیل گفتمان با توجه به تعاریف ارائه‌شده یک واقعیت بیشتر وجود ندارد که همان عین است تفسیر و معانی متفاوتی از آن برساخته می‌شود که این بر ساختگی توسط تعامل اجتماعی صورت می‌گیرد.

نظریه گفتمان ریشه در علوم تفسیری مانند هرمنوتیک، پدیدارشناسی، ساختارگرایی و شالوده‌شکنی دارد. رویکرد کلی این علوم به این صورت است که پیرامون تفسیر متن‌های ادبی و فلسفی سازمان یافته‌اند و یا حول روشی که آن موضوعات به‌صورت یک امر معنایی شکل گرفته‌اند (Howarth et al., 2000). برخی بر این باورند که نظریه گفتمان در نظریه‌های زبان‌شناسی که سوسورریشه دارد (Haghighat et al., 2013). با این حال این نظریه به‌صورت اساسی با نظریات زبان‌شناسی تفاوت دارد؛ زیرا سوسور در مفهومی که از زبان یا گفتار عرضه کرده به ابعاد فردی و غیراجتماعی آن نظر داشته است درحالی‌که همان‌گونه که فرکلاف استدلال کرده است اصطلاح گفتمان برخلاف زبان‌شناسی بیشتر بر ابعاد اجتماعی و جمعی تأکید دارد. فرکلاف بر این نظر است که کاربرد زبان در لابلای روابط و فرآیند اجتماعی محصول شده است؛ روابط و فرایندهایی که به نحوی نظام‌مند گوناگونی زبانی را رقم می‌زنند، از جمله آن‌ها می‌توان به صورت‌های زبانی که در متن ظاهر می‌شوند اشاره کرد (Haghighat et al., 2013). نظریه گفتمان در دیرینه‌شناسی فوکو با معرفت‌شناسی پیوند پیدا کرد. کرد فوکو در تبارشناسی به جستجوی رابطه قدرت/ دانش و پیوند گفتمان‌ها و قدرت برآمد (Haghighat et al., 2013). فوکو در دیرینه‌شناسی دانش از یکسو گفتمان‌ها

¹ Historical specific system of rules

² Order of discourse

³ Identity

⁴ Significant

⁵ Economic modernization

⁶ Social or Political construction

⁷ Practice

⁸ Social agent

را نظام‌های خودمختاری از قواعد او می‌داند که مفاهیم، ابژه‌ها، سوژه‌ها استراتژی‌ها را شکل می‌دهند و جریان تولید گزاره‌های علمی را هدایت می‌کند. از سوی دیگر وی گفتمان‌ها را عناصر تاکتیکی یا بلوک‌های معنایی می‌بیند که در حوزه روابط قدرت عمل می‌کنند. از دیدگاه وی گفتمان‌ها یک ابزار دورویه هستند که در یک جهت برای نیروهای مختلف در راستای پیشبرد اهداف و منافعشان عمل می‌کند و در جهت دیگر نیز نقاط مقاومتی را نیز برای گسترش استراتژی‌های مخالف پدید می‌آورند. تلاش اصلی فوکو در بحث دیرینه‌شناسی دانش توضیح قواعد صورت‌بندی است که به گفتمان‌ها ساخت می‌دهند. فوکو در آثار دیگری که در ارتباط با تبارشناسی¹ به رشته تحریر درآورده است کوشیده است تا ظهور تاریخی صورت‌بندی‌های گفتمانی را با جستجوی ارتباط با قدرت و سلطه بررسی کند که عمده تلاش به این است که گزارش‌های انسان‌محور را از گفتمان طرد کند (Haghighat et al., 2013).

اما تحول مهم و اساسی در نظریه گفتمان به‌عنوان یک روش و الگوی تحلیلی برای توضیح پدیده‌های سیاسی و اجتماعی توسط ارنستو لاکلا و شنتال موفه صورت گرفت. این دو از نظریه گفتمان فوکو استفاده کرده و آن را به همه امور اجتماعی و سیاسی تعمیم دادند و تلاش کردند تا با استفاده از این نظریه جامعه معاصر را تحلیل کنند. از دید این دو، آن چیزی که امور و پدیده‌ها را قابل فهم و معنادار می‌کند ساخت‌های گفتمانی هستند که این ساخت‌ها قوام‌بخش فهم ما از جهان محسوب می‌شوند (Haghighat et al., 2013). لاکلا و موفه با استفاده از روش گفتمان برای توضیح جامعه معاصر، استراتژی رادیکال دموکراسی را برای احزاب و متفکرین چپ به‌عنوان راهبردی مطمئن ارائه می‌کنند. آن‌ها به دنبال حمله و طرد لیبرال دموکراسی و مفاهیم مقوم آن نیستند (Laclau, 1990; Laclau & Mouffe, 1985)؛ بلکه از چشم‌انداز آنان نظام سلطه‌ای وجود دارد که موجب عدم تعمیق این مفاهیم شده است و از این رو رادیکال دموکراسی به دنبال نقد این نظام سلطه است و نه طرد آن (Haghighat et al., 2013). لاکلا و موفه مدل زبان‌شناسی سوسور را به عرصه فرایندهای سیاسی و اجتماعی تعمیم داده‌اند و نظام‌های اجتماعی را به‌عنوان نظام‌های مطابق با قواعد گفتمانی در نظر گرفتند که این امر بر ویژگی نمادین روابط اجتماعی تأکید دارد. با این حال تفاوت‌های عمده‌ای میان نظریه گفتمان لاکلا و موفه و نظریات زبان‌شناسی سوسور وجود دارد. لاکلا و موفه بر این باور هستند که گفتمان‌ها نظام‌های بسته‌ای نیستند و از آنجا که نظام‌های اجتماعی در درون ساخت‌های گفتمانی تعریف می‌شوند و قوام می‌یابند بنابراین می‌شود این مسئله را نیز مطرح کرد که جوامع نیز هرگز بسته نیستند. از این دیدگاه گفتمان‌ها قادر به دربرگیری همه معانی و هویت‌ها نیستند. این ایده‌ی لاکلا و موفه بر ایده‌های فرامدرنیستی تکیه دارد که انتقاداتی را به نظریات زبان‌شناسی سوسور مطرح می‌کنند. همان گونه که از این توضیحات برمی‌آید و می‌توان از آن‌ها استنباط کرد نظریه گفتمان را نمی‌توان یک روش و نظریه کلی دانست که به یک مکانیزم تحلیلی یگانه و منحصر به فرد مجهز باشد؛ بلکه می‌بایست از نظریه‌های گفتمان نام برد. بر این اساس می‌توان پنج رویکرد را در خصوص نظریه‌های گفتمانی مورد شناسایی قرار داد که عبارت‌اند از: رویکرد ساختارگرایانه، رویکرد کارکردگرایانه یا نقش گرایانه، رویکرد و معرفت شناسانه، تحلیل انتقادی گفتمان و رویکرد پس‌اساختارگرایانه (دیرینه‌شناسی و تبارشناسی). روش تحلیل گفتمان لاکلا و موفه که از برجسته‌ترین و کاربردی‌ترین روش‌های تحلیل گفتمانی آن است در دسته‌ی رویکرد پس‌اساختارگرایانه قرار می‌گیرد (Haghighat et al., 2013).

چگونه پدیده‌ها در ساخت گفتمانی قابل فهم می‌شوند؟ این سؤال را می‌توان در این پژوهش به‌عنوان یک سؤال اساسی و بنیادین مطرح کرد. اگر پدیده‌ها و امور سیاسی و اجتماعی در درون ساخت‌های گفتمانی قابل درک و فهم هستند و بر این اساس می‌توان آن‌ها را توضیح داد و یا آن‌ها در این ساخت گفتمانی معنی‌دار هستند، چگونه این ساخت گفتمانی می‌تواند پدیده‌ها را توضیح دهد؟ این سؤال در حقیقت به مکانیزم شناخت در ساخت گفتمانی اشاره دارد. در پاسخ به این سؤال می‌توان به اصول و مؤلفه‌های این روش تحلیل اشاره کرد؛ زیرا توضیح مکانیزم شناخت و یا توضیح پدیده‌ها تنها از طریق شناخت مفاهیم و کارکرد آن‌ها در ساخت گفتمانی میسر می‌شود.

¹ Genealogy

مفاهیم و مؤلفه‌های نظریه گفتمان

گفتمان

بدیهی‌ترین جلوه و عنصر مفهومی در روش تحلیل گفتمان خود واژه گفتمان است. این مفهوم در این روش تحلیلی اشاره به یک کلیت ساختاردهی شده دارد که ناشی از عمل مفصل‌بندی است. این کلیت ساختاردهی شده، همان منظومه‌های معانی هستند که نشانه‌های موجود در آن از طریق تمایزی که با یکدیگر دارند هویت پیدا می‌کنند و معنی‌دار می‌شوند. این کلیات و منظومه گفتمانی چیزی است که فهم، تصور و ادراک ما را از واقعیت شکل می‌دهد و این فهم و شناخت و این معنای برساخته شده همواره گفتمانی و بنابراین نسبی است. در واقع آن چیزی که مورد توجه به نظریه‌پردازان حوزه‌ی گفتمان بوده، گفتمانی دانستن موضوعات و رفتارها است (Howarth et al., 2000). بنابراین یک پدیده یا موضوع برای فهم و یا توضیح می‌بایست در یک ساخت گفتمانی قرار داده شود و سپس از طریق تجزیه آن به نشانه‌ها و عناصر نحوه مفصل‌بندی آن را کشف کرد و یا توضیح داد. این گزاره‌ی نظریه گفتمان در مقابل بحث جدایی میان عین و ذهن و تمایز میان فعالیت عملی - رفتاری و بازنمایی ذهنی قرار دارد که مورد توجه اندیشمندان مارکسیست است.

مفصل‌بندی

مفصل‌بندی اشاره به ایجاد نوعی پیوند و ارتباط میان عناصر مختلف و متمایز در درون یک گفتمان دارد که هویت این عناصر اصلاح و یا تعدیل می‌کند. این تعریف ناظر بر عمل گردآوری اجزاء مختلف و ترکیب آن‌ها در یک هویت جدید است که آن را مفصل‌بندی می‌نامند (Howarth et al., 2000). به عبارت دیگر، از دید لاکلا و موفه هر عملی که موجب یک رابطه تعدیل‌کننده‌ی هویت و معنا میان اجزا باشد، همان عمل مفصل‌بندی است. در این رابطه معنای برخی نشانه‌ها به واسطه عمل مفصل‌بندی گاهی به اندازه‌ای رایج و مرسوم می‌شود که کاملاً طبیعی جلوه می‌کنند. لاکلا و موفه در کتاب «هژمونی و راهبرد سوسیالیستی؛ به سوی یک سیاست رادیکال دموکراسی»^۱ به گفتمان و مفصل‌بندی یک نگاه پیوستگی مانند دارند و از دید آن‌ها این رابطه‌ی یک رابطه‌ی دوسویه و متقابل است. بر این مبنا، از دید آن‌ها گفتمان یک کلیت ساختاردهی شده^۲ توسط عمل مفصل‌بندی^۳ است و مفصل‌بندی نیز عملی است که موجب به ایجاد همان کلیت ساختاری شده می‌شود که گفتمان نام دارد (Laclau & Mouffe, 1985).

هژمونی

این مفهوم نمایانگر گسترش حوزه سیاست در سنت مارکسیستی است که توسط آنتونیو گرامشی به عنوان یک فرآیندی که عناصر مختلف را مفصل‌بندی می‌کند و هویت‌ها را شکل می‌دهد وارد حوزه سیاست شده است. این مفهوم در حوزه گفتمان توسط فرکلایف نیز به کار گرفته شد که آن را سلطه‌ی یکی از طبقات اقتصادی بر کل جامعه در اتحاد با نیروهای اجتماعی دیگر، به عنوان یک جبهه با تعادلی ناپایدار تعریف کرد. لاکلا و موفه نیز این مفهوم را در حوزه گفتمان به کار گرفتند و از طریق بسط این مفهوم استدلال کردند که هویت‌های کارگزاران اجتماعی از طریق مفصل‌بندی در درون یک صورت‌بندی هژمونیک شکل می‌گیرند و هیچ ثبات و عینیتی ندارند. فرایند هژمونی و صورت‌بندی‌های هژمونیک موقتی هستند و هیچ گاه به تثبیت نهایی نمی‌رسند. با این استدلال، اهمیت و تاکید مارکسیسم بر کارگران به عنوان کارگزاران سوسیالیزم در منطق هژمونی جایگاه خود را از دست می‌دهد (Haghighat et al., 2013). همانگونه که اشاره شد، گفتمان یک منظومه‌ی معنایی و دارای قواعد و معانی خاصی است که بر اثر یک مفصل‌بندی ظهور می‌کنند. اگر نیروهای خاص اجتماعی و یا یک پروژه یا

¹ Hegemony and Socialist Strategy

² Structured totality

³ Articulatory practice

جریان سیاسی نقش تعیین‌کنندگی این قواعد و معانی را در ساخت گفتمانی در اختیار بگیرند استیلا به وجود می‌آید. رفتار مبتنی بر استیلا اغلب شامل استفاده و به کارگیری قدرت است که از طریق این ابزار، این پروژه یا نیروی اجتماعی – سیاسی تلاش می‌کند خود را بر دیگران تحمیل کند. در آثار و اندیشه‌های لاکلا می‌توان سه تعریف را از هژمونی یافت. وی در آثار اولیه خود هژمونی را اعمالی می‌داند که از سوی طبقات بنیادین اجتماعی در راستای تغییر شیوه تولید به سود خودشان انجام می‌دهند. در تعریف دیگری که لاکلا ارائه می‌دهد و در آثار بعدی وی نیز موجود است تلاش پروژه‌های سیاسی برای تثبیت گفتمان‌های محدود را اعمال هژمونیک دانسته شده است که لازمی دو شرط وجود خصومت و نیروهای متخاصم و همچنین بی‌ثباتی مرزهایی است که این نیروها و خصومت‌ها را متمایز می‌کند. هوارث معتقد است هدف اعمال هژمونیک ایجاد و یا صورت‌بندی هژمونیک است که عموماً حول محور یک دال مرکزی سازماندهی می‌شوند (Howarth et al., 2000; Laclau & Mouffe, 1985). لاکلا در آخرین تعاریف خود از هژمونی بر این دیدگاه است که کلیه پروژه‌های هژمونیک و ساختارهای اجتماعی تصادفی هستند و دائماً در معرض تهدید از سوی سوژه‌ها و گفتمان‌های دیگر قرار دارند.

دال مرکزی

دال مرکزی یکی از مفاهیم اساسی در تحلیل گفتمان است. این مفهوم که ریشه در نظریات لاکان دارد توسط لاکلا و موفه وارد نظریه گفتمان شد. لاکان دال برتر^۱ را جزء اصلی نظام متحد کننده و تثبیت‌کننده دانش می‌داند. این دال در یک ساخت گفتمانی نشانه‌ای است که سایر نشانه‌ها حول آن نظم می‌گیرند و سامان می‌یابند. به عبارت دیگر، هسته‌ی مرکزی منظومه‌ی گفتمانی را دال مرکزی تشکیل می‌دهد. این هسته جذب‌کننده، نظم‌دهنده و معنا دهنده به سایر نشانه‌ها است. در دال مرکزی نوعی انسداد و انجماد پیرامون تفاسیر و معانی نشانه صورت می‌گیرد و این تصلب معنایی متمایزکننده‌ی دال مرکزی و دال شناور است؛ زیرا دال شناور به حالتی اطلاق می‌شود که نشانه در میدان مبارزه‌ی گفتمان‌های متفاوت برای تثبیت معنا شناور و معلق است. هوارث دال مرکزی را نشانه‌ای یا نشانه‌هایی ممتاز و یا دال‌های ارجاع دهنده در یک گفتمان می‌داند که یک سیستم خاص معنایی و یا زنجیره‌ای از نشانه‌ها را با یکدیگر پیوند می‌دهد (J. Howarth, J. Norval, and Stavrakakis, 2000: 8).

عناصر و وقته‌ها

همان‌گونه که اشاره شد یک ساخت گفتمانی حاوی نشانه‌هایی^۲ است که از طریق مفصل‌بندی، آن کلیت معنایی که گفتمان نام دارد را ایجاد می‌کنند. لازمه مفصل‌بندی نشانه‌ها و مفاهیم این است که تکرر معنایی از آن‌ها زدوده شده و در امر معنا به تثبیت برسند. در حقیقت گفتمان‌ها تلاش می‌کنند که نشانه‌ها را معنی‌دار کنند. پس تا زمانی که نشانه‌ها معنی‌دار نشده‌اند در ساخت گفتمانی جای ندارند. نشانه‌ها و عناصری که معنای آن‌ها تثبیت نشده است را عناصر^۳ می‌نامند و این عناصر دال‌های شناوری هستند که هنوز در چهارچوب و قالب یک گفتمان قرار نگرفته‌اند. از سوی دیگر – همان‌گونه که پیش‌از این اشاره شد – گفتمان‌ها تلاش می‌کنند تا نشانه‌ها یا همان عناصر را معنادار کنند و آن‌ها را در این معنا تثبیت کنند. نشانه‌هایی که در قالب یک گفتمان معنادار شده‌اند را وقته^۴ می‌نامند. لاکلا و موفه موقعیت‌های افتراقی^۵ را برای تبیین و توضیح عناصر و وقت‌ها به کار می‌گیرند. هوارث استدلال می‌کند که آن موقعیت‌های افتراقی که در یک گفتمان مفصل‌بندی شده‌اند

¹ Points de capiton

² Signifiers

³ Elements

⁴ Moments

⁵ Differential positions

را هفته و آن موقعیت‌های افتراقی را که به صورت گفتمانی مفصل‌بندی نشده‌اند را عناصر می‌نامند. علت عدم مفصل‌بندی عناصر در یک گفتمان این است که آن‌ها در یک شرایط بحران اجتماعی و از جا شدگی دارای ویژگی‌های شناوری هستند (Howarth et al., 2000).

انسداد

زنجیره‌ی هم‌ارزی و تفاوت

انسداد زنجیره‌ی هم‌ارزی^۱ و تفاوت^۲ به صورت مشخص با عمل مفصل‌بندی مرتبط هستند. این دو زنجیره به صورت مشخص در مقابل یکدیگر در نظریه گفتمان قرار دارند. در عمل مفصل‌بندی دال‌های اصلی با یکدیگر در زنجیره‌ی هم‌ارزی ترکیب می‌شوند. این دال‌ها خودبه‌خود تهی هستند و یا به عبارت دیگر معنایی ندارند؛ اما از طریق زنجیره‌ی هم‌ارزی و ترکیبی که در این زنجیره با سایر دال‌ها پیدا می‌کنند معنی‌دار می‌شوند و هویت خاص و منحصر به فردی می‌یابند. این هویت در مقابل هویت‌های منفی دیگری قرار می‌گیرد که به نظر می‌رسد تهدیدکننده‌ی آن‌ها باشند. کارکرد اصلی زنجیره‌ی هم‌ارزی پوشاندن یا به حداقل رساندن تفاوت‌ها است. در هم‌ارزی، عناصر خصلت‌های متفاوت و معانی رقیب را از دست می‌دهند و در معنایی که گفتمان جدیدی ایجاد می‌کند منحل می‌شوند. با توجه به اینکه همواره امکان ظهور تفاوت و تکرار خروج عناصر از نظر هم‌ارزی وجود دارد، هم‌ارزی قادر نخواهد بود به صورت کامل این تفاوت‌ها را طرد کند. از این‌رو منطق هم‌ارزی را می‌توان ساده‌سازی فضای سیاسی دانست. در نقطه‌ی مقابل زنجیره‌ی هم‌ارزی منطق تفاوت قرار دارد. تفاوت به ویژگی‌های متکثر جامعه اشاره دارد و در همین جاست که مفهوم خصومت و غیر مطرح می‌شود. زنجیره‌ی هم‌ارزی در مقابل خصومت و غیر مطرح می‌شود. منطق تفاوت تلاش می‌کند تا مرزهای میان نیروهای موجود را برجسته و دارای اهمیت کند و زنجیره هم‌ارزی کاملاً به صورت معکوس این کارکرد، تلاش می‌کند تا از طریق مفصل‌بندی بخشی از این نیروها تمایزات آن‌ها را کاهش دهد و آنان را از طریق جذب عناصر شناور و تبدیل آن‌ها به هفته، در مقابل یک غیر منسجم نماید. از این‌رو می‌توان منطق هم‌ارزی را شرط اساسی وجود هر گفتمان دانست (Haghighat et al., 2013).

هوارث معتقد است که به منظور محاسبه و ارزیابی خصومت اجتماعی^۳، لاکلا و موفه می‌بایست درک و فهم راه‌ها و شیوه‌هایی که روابط خصومت‌آمیز طی آن یک سیستم گفتمانی را تهدید می‌کنند را ارائه نمایند. اگر چنین امری میسر باشد، می‌بایست مکانی را که هویت منفی^۴ خالص در آن وجود دارد را مورد شناسایی قرار. هوارث تأکید می‌کند که بدین منظور لاکلا و موفه منطق هم‌ارزی را معرفی و طرح کرده‌اند. این منطق از طریق ایجاد هویت‌های همگون^۵ که بر یک سیستم گفتمانی منفی دلالت می‌کند عمل می‌کند. اگر منطق هم‌ارزی از طریق انشقاق و جداسازی^۶ یک سیستم مغایرت‌ها و تفاوت‌ها و ایجاد یک جبهه سیاسی بین دو بلوک مخالف عمل می‌کند، منطق تفاوت دقیقاً این کارکرد را نقض می‌کند. نظر به اینکه یک پروژه‌ای که منطق هم‌ارزی را به منظور انشقاق فضای سیاسی از طریق تقلیل^۷ و انقباض معانی حول دو قطب متخاصم^۸ به کار می‌گیرد، پروژه‌ای که منطق تفاوت را برمی‌گزیند تلاش می‌کند تا مرزبندی‌های قطب‌بندی‌تخاصم شدید را تضعیف و یا طرد کند و آن قطب‌بندی را به حاشیه اجتماع بدانند. هوارث برای تبیین بیشتر این مکانیزم به بررسی و ارزیابی دقیق کیوین آدامسون از سیاست رومانی پس از حوادث انقلاب ۱۹۸۹ اشاره می‌کند که چگونه تحول سوسیالیسم تجدید نظر طلب به ایدئولوژی

¹ Equivalence

² Difference

³ Social antagonism

⁴ Negation identities

⁵ Equival identities

⁶ Splitting

⁷ Mutation

⁸ Antagonistic poles

سوسیال‌دموکراسی متمایز دربرگیرنده‌ی تحول نشانه‌های مرتبط با گفتمان انتقالی نئولیبرال بوده است. عناصری از قبیل بازار و خصوصی‌سازی به تدریج در گفتمان سوسیال‌دموکراسی تغییر معنی داده و با آن منطبق شدند (Howarth et al., 2000).

حوزه‌ی گفتمانی

حوزه گفتمانی محفظه‌ای از معانی اضافه و بالقوه است که در بیرون از منظومه‌ی گفتمانی خاصی قرار دارد و این معانی و تفاسیر توسط گفتمان طرد شده‌اند. این حوزه دارای مواد خام و منابع بالقوه‌ای برای مفصل‌بندی‌های جدید است (Haghighat et al., 2013). به عبارت ساده‌تر، اگر یک ساخت گفتمانی تلاشی برای تقلیل معانی نشانه‌ها از طریق هم‌ارزی در یک عمل مفصل‌بندی تعریف شود، حوزه درون گفتمان شامل معانی و هویت‌های تقلیل داده‌شده است و حوزه‌ای که معانی طردشده و تفاسیر متفاوت در آن قرار دارند حوزه خارج از گفتمان است که حوزه گفتمانی نامیده می‌شود. از آنجاکه این حوزه متکثر است و منطق تفاوت بر آن حاکم می‌باشد، تلاش نیروهای مخالف و جریان‌های غیر بر این حوزه متمرکز می‌شود تا از طریق مفصل‌بندی جدید گفتمان مسلط را به چالش بکشند؛ بنابراین حوزه گفتمانی میدان جدالی برای تضعیف و یا فروپاشی یک ساخت گفتمانی مسلط محسوب می‌شود. لاکلا و موفه نیز این حوزه را به‌عنوان حوزه‌ای در نظر می‌گیرند که گفتمان‌ها تلاش می‌کنند از طریق توقف روانی، چندگانگی و سیالیت معنایی و همچنین از بین بردن تفاوت، یک مرکز^۱ و کانون گفتمانی ایجاد کنند (Howarth et al., 2000; Laclau & Mouffe, 1985). میدان نبرد گفتمان‌ها برای مفصل‌بندی و تسلط در حوزه گفتمانی قرار دارد.

ازجاشدگی

یک ساخت گفتمانی همان‌گونه که عنوان شد از طریق تقلیل معانی و زدودن کثرت از نشانه‌ها – که از طریق عمل مفصل‌بندی انجام می‌شود – خود را سازمان می‌دهد. معانی طردشده در حوزه‌ی گفتمانی قرار دارند که همواره نیروها و پروژه‌های غیر می‌کوشند تا آن‌ها را مفصل‌بندی کنند. این حوزه به دلیل وجود منطق تفاوت همواره حاوی خصومت و غیریت است که گفتمان‌ها را در معرض تهدید و تزلزل قرار می‌دهد. این تزلزل و تهدید به این دلیل اتفاق می‌افتد که غیر هم شرایط و استعداد ایجاد هویت‌های جدید و مفصل‌بندی و درنهایت ایجاد یک ساخت گفتمانی را داراست. حوادث و موقعیت‌هایی که در نتیجه رشد غیریت و تکثر در جامعه حادث می‌شوند از جاشدگی^۲ نام دارند. از جاشدگی‌ها اصولاً نمی‌توانند توسط ساخت گفتمانی موجود یا مستقر بازنمایی شوند؛ از این‌رو، گفتمان مستقر یا مسلط تلاش می‌کند تا آن‌ها را متلاشی کند. مفهوم از جاشدگی اساساً هدف خود را در هم ریختن و فروپاشی نظم گفتمان مستقر قرار می‌دهد و از طریق فروپاشی آن، جامعه را به بحران هدایت می‌کند. از جاشدگی‌ها دارای کارکرد دوگانه‌ای هستند؛ درحالی‌که از یکسو هویت‌ها و گفتمان مستقر را تهدید می‌کنند، هم‌زمان عاملی برای شکل گرفتن هویت‌های جدید محسوب می‌شوند. از جاشدگی دارای پیامدهایی است که عبارت‌اند از؛ موقتی بودن، امکان و آزادی یا فقدان عینیت ساختاریافته (Haghighat et al., 2013).

مکانیزم ازجاشدگی در تبدیل یک حوزه‌ی گفتمانی به گفتمان مسلط بدین صورت است که ایدئولوژی‌ها از طریق مفصل‌بندی زنجیره‌ای از نشانه‌ها^۳ (که قبلاً متعلق به غیر بودند و اکنون به گفتمان‌های از جاشده تعلق دارند) حول محور یک دال مرکزی – که به‌عنوان تجسم نهایی یک معنا و مناسب برای هژمونی‌سازی یک حوزه‌ی گفتمانی عمده و جذاب برای مخاطبان (به‌عنوان یک موضوع هویتی) در نظر گرفته می‌شود – گفتمان مستقر را به چالش می‌کشند. از نظر هوارث، ازجاشدگی مفهومی است که می‌توان از آن در تسهیل تحلیل شرایط احتمال مرتبط با حوزه‌ی امکان و احتمال استفاده کرد (Howarth et al., 2000).

¹ Center

² Dislocation

³ A chain of signifiers

مشروط و محتمل بودن

مشروط و محتمل بودن^۱ مفهومی کلیدی برای لاکلا و موفه که ریشه در مفهوم صدفه و عرض در فلسفه‌ی ارسطو دارد و در مقابل هر گونه تصور ذاتی و ضروری در حوزه‌ی اجتماع قرار می‌گیرد. در فلسفه‌ی ارسطویی مفهوم تصادف یا صدفه در زمانی به کار می‌رود که امکان استناد به یک علت معین وجود نداشت. در فلسفه مسیحی مفهوم امکان با تصادف همراه شد. ممکن، وجودی بود که شرایط وجودش در بیرون تعیین می‌شد؛ زیرا وجودش وابسته به غیر بود. لاکلا این مفهوم را در هر دو بعد به کار می‌گیرد؛ از یک سو امکان یعنی فقدان قانون‌های علمی تحول تاریخی و نفی ضرورت و درواقع تصادفی دیدن پدیده‌های تاریخی که ناشی از مفصل‌بندی‌های اجباری هستند؛ و از سوی دیگر امکان به بیرونی بودن شرایط وجود هر ماهیت اشاره دارد. وجود و هویت یک ماهیت ناشی از بیرون است. این بیرون یا غیر نقش اصلی را در هویت بخشی و فعلیت گفتمان‌ها ایفا می‌کنند؛ درواقع هیچ گفتمانی بدون غیریت‌سازی ایجاد نمی‌شود.

خصومت و ضدیت

ضدیت یا خصومت^۲ در سه بعد به‌عنوان امری اساسی و محوری در نظریه گفتمان محسوب می‌شود. بعد نخست مربوط به تولید دشمن و یا دیگری است که این بر ساختگی حاصل وجود روابط خصمانه در یک گفتمان است و این امر برای تأسیس مرزهای سیاسی امری حیاتی محسوب می‌شود. دوم اینکه شکل‌گیری روابط خصمانه و تثبیت مرزهای سیاسی امری محوری برای تثبیت بخشی از هویت صورت‌بندی‌های گفتمانی کارگزاران اجتماعی است و درنهایت، تجربه‌ی ضدیت نمونه‌ای است که حدوثی بودن هویت را نشان می‌دهد. توضیحات سنتی خصومت بر شرایطی تمرکز داشته‌اند که تحت آن شرایط کشمکش اتفاق می‌افتد؛ اما در نظریه گفتمان خصومت به این دلیل روی می‌دهد که کسب یک نوع هویت کامل و مثبت توسط کارگزاران و گروه‌ها امری غیرممکن است. این بدین علت است که حضور دشمن در یک رابطه‌ی خصمانه از کسب هویت توسط دوست جلوگیری به عمل می‌آورد. ضدیت‌ها همواره در معرض فرآیندی از ساخته شدن و ویران شدن قرار دارند (Howarth et al., 2000).

از منظر نظریه گفتمان هویت‌های کامل و ثابتی وجود ندارند و همواره اصل نسبیت بر آن‌ها حاکم است. با توجه به طرد اصل جوهر گرایی و ذات‌گرایی در نظریه‌ی گفتمان، این غیر یا دیگری است که نقشی اساسی در برساختن هویت ایفا می‌کند. این فرآیند و این وضعیت همان چیزی است که لاکلا و موفه آن را منطق تفاوت نامیده‌اند. جداسازی خشونت‌آمیز نیروهایی که در مقابل تلاش‌های الحاق مقاومت می‌کنند اساس منطق تفاوت دانسته شده است (Haghighat et al., 2013). برخلاف سنت مارکسیستی که تضاد را قوانین عینی و ضروری می‌داند که امری درونی است، لاکلا آن را امکانی بودن پدیده‌ها و گفتمان‌ها می‌داند که شرایط وجودی آن‌ها وابسته به غیر است که وی مفهوم بیرون سازنده^۳ را برای آن به کار می‌برد و از این جهت درست در مقابل سنت مارکسیستی قرار می‌گیرد.

همان‌گونه که پیش‌ازاین نیز گفته شد گفتمان‌ها همواره در معرض ویرانی و برساخته شدن هستند؛ از یک سو کامل و تثبیت یک هویت ممکن نیست و از سوی دیگر هویت‌ها همواره در حال شکل‌گیری هستند و این امر می‌تواند توضیح‌دهنده کار ویژه خصومت باشد که از یک سو، مانع عینیت و تثبیت گفتمان‌ها و هویت‌هاست و از سوی دیگر سازنده هویت و عامل انسجام یک گفتمان است. برخلاف دیدگاه‌های اولیه و ابتدایی لاکلا که خصومت را واجب سفت خشونت و کشمکش می‌دانست، وی در آثار متأخر خود با توجه به ناسازگاری این فضای

¹ Contingency

² Antagonism

³ Constructive outside

خصمانه با رادیکال دموکراسی رقابت در جوامع دموکراتیک را نیز به عنوان خصلت خصوصیت پذیرفت؛ بنابراین از دید وی غیریت‌سازی گفتمان‌ها لزوماً و حتماً همراه با طرد و سرکوب نیست (Laclau & Mouffe, 1985).

فردیت^۱، عاملیت اجتماعی^۲ و سوژگی سیاسی^۳

بحث اصلی در این زمینه این است که هویت سوژه‌ها به شکل گفتمانی ساخته شده است. این دیدگاه متعلق به مارکسیست ساختارگرا، لویی آلتوسر است که در نظریه گفتمان توسط لاکلا و موفه نیز مورد تأیید قرار گرفته است؛ اما رویکرد آن‌ها با رویکرد لویی آلتوسر متفاوت است؛ زیرا آلتوسر بر این دیدگاه است که این هویت گفتمانی ناشی از جبرگرایی است؛ اما لاکلا و موفه این جبرگرایی را رد می‌کنند. رویکرد اصلی لاکلا و موفه این است که تمایز میان موقعیت‌های فردی و فردیت سیاسی را توضیح دهند. از دید آن‌ها کنش و رفتار فرد یا درون گفتمان است و یا خارج از آن. مفهوم موقعیت سوژه به اشکال متعددی مربوط است که کارگزاران به وسیله آن خودشان را در درون یک گفتمان به عنوان کنشگر اجتماعی تصور می‌کنند و فردیت سیاسی نیز مربوط به زمانی است که کنشگران به شکل‌های بدیع عمل می‌نمایند و یا به اتخاذ تصمیم می‌پردازند. فردیت سیاسی نیز در زمان بی‌قراری گفتمان‌های هویت‌بخش فراهم می‌شود؛ بنابراین در شرایطی که یک ساخت و منظومه گفتمانی در شرایط هژمونیک که خود قرار دارد، افراد در قالب نقش‌هایی رفتار می‌کنند که گفتمانی بوده و گفتمان برای آن‌ها فراهم کرده است (Zienkowski, 2017). همان‌گونه که اشاره شده است گفتمان‌ها و هویت‌ها نسبی هستند و همواره در معرض تهدید و یا ویرانی قرار دارند و بر همین اساس بدیهی است که موقعیت‌های گفتمانی نیز شامل این اصل می‌شوند. به هنگام فروپاشی هژمونی یک گفتمان امکان اتخاذ تصمیم و یا کنشگری برای افراد در بیرون از گفتمان فراهم می‌شود که در اینجا وی به عامل اجتماعی و یا سوژه‌ی سیاسی تبدیل می‌شود. به صورت کلی از نظر لاکلا و موفه خصلت ماقبل گفتمانی سوژه منتفی است و از این نظر با فروید، هایدگر و نیچه اشتراک نظر دارند. بنابراین آن‌ها سوژه‌ی خود بنیاد و مستقر را که ناظر بر سوژگی خودمختار با هویت و منافع ثابت است را رد می‌کنند اما جبرگرایی را نیز مورد تأیید قرار نمی‌دهند (Haghighat et al., 2013). از دید این دو، هویت‌ها محصول گفتمان‌ها هستند و چون گفتمان‌ها نسبی هستند هویت‌ها و موقعیت‌ها و کنش‌های افراد در یک نقش و یا هویت گفتمانی نیز موقت و تثبیت نشده است. به عبارت ساده‌تر، فرد یا در درون یک موقعیت گفتمانی به کنشگری می‌پردازد یا بیرون از آن.

قابلیت دسترسی و اعتبار

بحث اصلی و اساسی برای گفتمان‌ها تضمین موفقیت و یا هژمونی است که در این وضعیت سایر گفتمان‌های رقیب عرصه را به گفتمان مستقر واگذار می‌کنند. توانایی گفتمان مستقر در معنا بخشی و مفصل‌بندی مفاهیم موفقیت آن را تضمین می‌کند. مسئله‌ای که در خصوص موفقیت گفتمان در برتری بر سایر گفتمان‌ها قابل ذکر است این است که دال‌های شناور در حوزه گفتمانگی به سود آن گفتمان مستقر تقلیل معنا پیدا کنند. به عبارت دیگر، روند زدودن کثرت و تقلیل معنایی دال‌های شناور در حوزه گفتمانگی در راستای کلیت معنایی و منظومه‌ی گفتمانی رمز موفقیت یک ساخت گفتمانی است. این روند تنها در صورتی موفقیت‌آمیز خواهد بود که هویت بخشی و معنا دهی مورد قبول افراد و یا جامعه قرار بگیرد. قابلیت دسترسی^۴ و اعتبار^۵ دو مفهومی هستند که لاکلا برای توضیح چگونگی برتری یک گفتمان بر سایرین به کار می‌گیرد. جدال و ستیز گفتمان‌های مختلف و دال‌های شناور برای تثبیت موقت معنای آن و هویت بخشی موجب جذب آن‌ها توسط یک

¹ Subjectivity

² Social subjectivity

³ Political subjectivity

⁴ Availability

⁵ Credibility

گفتمان و برطرف کردن خلأ معنایی می‌شود. قابلیت دسترسی درواقع پاسخ یک گفتمان به بی‌قراری و یک بحران است که ارضاکننده‌ی تقاضاهای عاملان اجتماعی است. اگر بحران آن‌چنان شدید باشد که سراسر منظومه‌ی گفتمانی را متزلزل سازد، قابلیت دسترسی به یک گفتمان کمک می‌کند تا بر سایر گفتمان‌ها برتری یابد. گفتمان پیروز به این دلیل دارای موقعیت هژمونیک می‌شود که در شرایط بحران و آشفتگی فراگیر و شدید، تنها بدیل منسجم به نظر می‌رسد که همین مسئله موجب جذب آن توسط عاملان اجتماعی می‌شود. در کنار قابلیت دسترسی مفهوم اعتبار نیز وجود دارد که می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل موفقیت یک گفتمان به شمار آید. مفهوم اعتبار اشاره به عدم ناسازگاری اصول پیشنهادی یک گفتمان به اصول و مبانی نظری و عملی گروه‌های اجتماعی دارد (Laclau, 1990).

به صورت کلی می‌توان نظریه‌ی گفتمان را برساختن یک کلیت معنایی تعریف کرد که در آن روندِ تقلیل معانی و ایجاد نوعی انسداد و انجماد در معانی و هویت‌ها به صورت موقت صورت می‌گیرد و سپس نشانه‌ها از طریق عمل مفصل‌بندی با یکدیگر مرتبط و حول یک دال مرکزی سامان می‌یابند. معانی و هویت‌های طرد شده در حوزه‌ی گفتمانگی قرار دارند و توسط گفتمان‌های رقیب جهت مفصل‌بندی و ایجاد یک ساخت گفتمانی جدید مورد استفاده قرار می‌گیرند. اصل حاکم بر عمل مفصل‌بندی زنجیره‌ی هم‌ارزی و اصل حاکم بر حوزه گفتمانگی منطقت تفاوت است. با این تعریف، این پژوهش به توضیح سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا خواهد پرداخت.

تحلیل گفتمان سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا

غرب آسیا

غرب آسیا به منطقه‌ای اطلاق می‌شود که در غربی‌ترین نقطه آسیا واقع شده است. این منطقه بخشی از منطقه خاورمیانه محسوب می‌شود که دربرگیرنده‌ی آناتولی، شبه‌جزیره‌ی عرب، میان‌رودان (بین‌النهرین)، بخش کوچکی از قفقاز، شبه‌جزیره‌ی سینا، قبرس و شامات است. این منطقه بین آسیا، آفریقا و اروپا واقع شده که کشورهای ارمنستان، آذربایجان، ترکیه، قبرس، عراق، سوریه، اسرائیل، اردن، مصر، پادشاهی عربی سعودی، قطر، کویت، بحرین، امارات متحده عربی و یمن را در برمی‌گیرد. به نظر می‌رسد این تقسیم‌بندی همان تعریف منطقه خاورمیانه باشد و می‌بایست برای تعریف منطقه غرب آسیا یک زیرسیستم یا زیر منطقه را در این محدوده مورد شناسایی قرار داد. ازاین‌رو، این پژوهش منطقه‌ای را که شامل کشورهای سوریه، ترکیه، عراق، اردن، اسرائیل، حکومت خودگردان فلسطین و لبنان است را به‌عنوان منطقه‌ی غرب آسیا در این پژوهش در نظر می‌گیرد و تلاش می‌کند سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی را در این منطقه توضیح دهد.

گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی در غرب آسیا

بر اساس فرضیه‌ی مطرح شده در این پژوهش، جمهوری اسلامی ایران سیاست‌های امنیتی خود را به صورت فرامرزی و در قالب یک امنیت منطقه‌ای تعریف کرده است. به عبارت دیگر، امنیت در این مقاله شامل امنیت در چهارچوبه‌ی فضای جغرافیایی‌ای واحد سیاسی‌ای به نام ایران محدود نمی‌شود؛ بلکه امنیت جمهوری اسلامی مقوله‌ای فراتر از مرزهای رسمی جغرافیایی تعریف شده است. این گفتمان امنیتی - به‌عنوان یک کلیت معنایی - دارای مولفه‌هایی است که در این بخش از پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرند.

در دوره‌ی پس از جنگ سرد روابط بین‌الملل سرشتی منطقه‌ای‌تر پیدا کرده است؛ زیرا نیروی سازمان دهنده‌ی نظم دوقطبی در رقابت ساختاری جنگ سرد از میان رفت که این امر منجر به این شد که قدرت‌های بزرگ تمایلی به داشتن انگیزه برای رقابت‌های ایدئولوژیک نداشته باشند. نتیجه‌ی این وضعیت این بود که مناطق در مقایسه با گذشته قابلیت‌ها و توانایی‌های بیشتری برای سروسامان دادن به امور خود داشته باشند (Buzan & Wæver, 2015). فعال شدن دینامیک‌های منطقه‌ای و تحولات ناشی از آن موجب اثرپذیری کشورهای موجود در مناطق می‌شود؛ بنابراین کشورها تلاش می‌کنند تا امنیت خود را در ابعاد منطقه‌ای تعریف کنند و در این راستا سیاست‌های خاص خود را طرح‌ریزی و به موقع اجرا می‌گذارند. منطقه‌ی خاورمیانه صورت کلی و غرب آسیا به صورتی خاص از مناطقی است که به‌واسطه‌ی این تحولات و پویایی‌های

بومی و همچنین دخالت‌های فرا منطقه‌ای و بین‌المللی از مناطق فوق‌العاده حساس به‌ویژه پس از پایان جنگ سرد محسوب می‌شود. تحولات این منطقه به‌شدت بر امنیت سایر کشورها اثر می‌گذارد و جمهوری اسلامی ایران نیز یکی از این کشورها است که تحولات منطقه‌ای در غرب آسیا را به دلیل اثرگذاری آن بر امنیتش را رصد می‌کند. از این‌رو جمهوری اسلامی امنیت خود را فراتر از مرزهای سیاسی و با توجه به این محیط پیرامونی تعریف کرده است. اهمیت وزن این منطقه بر امنیت جمهوری اسلامی در دوره‌ی پس از بهار عربی و جنگ داخلی سوریه و عراق با شدت افزایش یافته است. علاوه بر این، حضور گسترده ایالات‌متحده در دوره پس از ۱۱ سپتامبر نیز موجب نگاه ویژه‌ی ایرانی‌ها به این منطقه شده است (Amiri, 2018). اصولاً سیاست‌های اعمالی کشورها در حوزه محیط بین‌المللی را می‌توان در سه سطح در نظر گرفت؛ سطح نخست – که سطح هستی‌شناختی است – به هویت‌ها، نقش‌ها و انتظارات می‌پردازد. در این سطح هویت برساخته می‌شوند، جایگاه‌های نقشی تعریف شده و پدیده‌ها به شکل معنا بخش در استراتژی‌ها معنادار و بازتعریف می‌شوند. سطح بعدی سطح جهت‌گیری و استراتژی است که شامل تصمیمات و سیاست‌های قابل‌مشاهده است و در نهایت سطح سوم مربوط به حوزه اقدام و یا رفتار سیاست خارجی است (Abedi, 2019). سطح موردنظر در این پژوهش سطح نخست است که به این مسئله می‌پردازد که هویت‌ها و پدیده‌ها چگونه در سیاست‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا معنادار شده است.

ساخت گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی در غرب آسیا

منظومه‌ی گفتمانی جمهوری اسلامی در منطقه‌ی غرب آسیا یک منظومه‌ی معنایی اخلاق محور، ایدئولوژیک، آرمان‌گرا و رهایی‌بخش است. ویژگی بارز این منظومه‌ی معنایی آرمان رهایی‌قدس و رویکرد اسرائیل ستیزی محسوب می‌شود. خصومت ایران با اسرائیل به‌رغم تحولات مختلف در طول حیات جمهوری اسلامی ریشه‌دارترین عنصر گفتمانی سیاست خارجی و امنیتی این کشور به‌صورت کلی و در غرب آسیا به‌صورت خاص است. این خصومت هم کارکرد ایدئولوژیک و هم استراتژیک دارد و محور اساسی سیاست‌های امنیتی ایران در خاورمیانه و غرب آسیا به‌صورت مشخص و آشکاری به تقابل با اسرائیل گره خورده است (Takeyh, 2006). اسرائیل همچنین تنها هویت متعارض در غرب آسیا است که می‌تواند علیه گفتمان امنیتی ایران به ایجاد یک گفتمان متعارض بپردازد. برخی نیز بر این اعتقاد هستند که عدالت – مبارزه، که ریشه‌ی اصلی آن در سنن ایران باستان بوده است، تبیین‌کننده‌ی اسرائیل ستیزی و رویکرد گفتمانی ایران در منطقه غرب آسیا است (Moshirzadeh & Mesbah, 2011). بر این اساس، در راستای آزمون فرضیه‌ی پژوهش، تلاش خواهد شد تا از منظر تحلیل گفتمان نشان داده شود چگونه منظومه‌ی گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی توانسته است راهبردهای امنیتی این کشور را به صورت منطقه‌ای تعریف کند.

مؤلفه‌های قوام بخش گفتمان امنیتی ایران در غرب آسیا

مؤلفه‌های کلی گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا بر اساس غیریت‌سازی با محوریت رهایی‌قدس صورت گرفته است. در این گفتمان هویت‌های معنایی به دو بلوک اشغالگر قدس و حامیان اشغالگر و هویت‌های دنبال‌کننده آرمان رهایی‌قدس تقسیم شده‌اند. مفاهیم "رهایی‌قدس"، "اسرائیل ستیزی"، "جبهه مقاومت"، "عدالت" و "مبارزه" به‌عنوان مؤلفه‌های اساسی این گفتمان امنیتی محسوب می‌شوند.

فضای خصومت و غیریت‌سازی

نخستین گام و اقدام ابتدایی در برساختن یک کلیت معنایی یا منظومه گفتمانی وجود فضای خصومت‌آمیز و غیریت ساز است. از دید ارنستو لاکلا شرایط وجودی یک گفتمان وابسته به غیر است؛ و این غیر به همراه هویت‌هایی که ایجاد می‌کند، یک کل تفکیک‌ناپذیر را تشکیل می‌دهد (حقیقت، ۱۳۹۰: ۶۰۹). در این فضای خصومت و غیریت‌سازی، مرزهای هویتی ترسیم و تشدید شده و تقابل‌های گفتمانی آغاز می‌شوند. وجود اسرائیل در منطقه‌ی خاورمیانه و اشغال بخش‌هایی از سرزمین‌های جهان اسلام، به‌ویژه مناطق اشغالی پس از سال ۱۹۶۷،

موجب شده است که هویت تخاصمی اسرائیل در جهان اسلام و در میان ملل مسلمان برجسته شود. پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ - که در تعریف گفتمانی خود جنبش‌های رهایی‌بخش مردمی را خودی و اسرائیل را به‌عنوان دیگری یا غیر تعریف کرده است - نشان‌دهنده‌ی زمینه‌ی تخاصمی در شکل‌گیری گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی است (Maqsoodi & Shahab, 2017). بازتاب این هویت گفتمانی را می‌توان در بند ۱۶ اصل سوم قانون اساسی مشاهده کرد. بر اساس این بند، سیاست خارجی کشور می‌بایست بر اساس معیارهای اسلام و تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت بی‌دریغ از مستضعفان تعریف شود (Malek Afzali Ardakani, 2014). علاوه بر این، در اصول ۱۵۲ و ۱۵۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دفاع از حقوق مسلمانان و مستضعفین از ارکان اصلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی دانسته شده است. لازمه‌ی دفاع از حقوق مسلمانان نفی و طرد هویتی است که حقوق آنان نفی می‌کند یا در تقابل با حقوق آنان قرار دارد؛ از این‌رو جمهوری اسلامی در گفتمان امنیتی خود در غرب آسیا، اسرائیل را به‌عنوان یک کنشگر سلطه‌گر و مستکبر قیدشده در اصول ۱۵۲ و ۱۵۴ بازنمایی کرده و جنبش‌های مبارز فلسطینی و همچنین هویت خود جمهوری اسلامی را در مقابل این غیر تعریف کرده است. علاوه بر این، جمهوری اسلامی با بر ملا کردن سیاست‌های سلطه‌جویانه و توسعه‌طلبانه قدرت‌های بزرگ در قبال کشورهای ضعیف نقش بازیگرانی جدید را در نظام بین‌الملل برجسته ساخته است که جنبش‌های آزادی‌بخش یکی از آن‌هاست. گفتمان انقلاب اسلامی و مطرح کردن جنبش‌های آزادی‌بخش به‌عنوان بازیگران نو در نظام بین‌الملل نقش آن‌ها را در جهان اسلام و جهان سوم ارتقا بخشید (Dehshiri & Mohammad, 2011). در همین راستا جنبش‌های آزادی‌بخش فلسطینی نیز که با اسرائیل در حال مبارزه بودند به‌عنوان خودی در این گفتمان تعریف شدند. بنابراین وجود دشمن اسرائیلی و توسعه‌طلب که مبادرت به اشغال سرزمین‌های جهان اسلام نموده است در گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی به‌عنوان غیر و جنبش‌های آزادی‌بخش و یا جریان‌ها و دولت‌های مبارز علیه اسرائیل به‌عنوان خودی بازنمایی شده‌اند.

عوامل بحران‌ساز (از جاشدگی‌ها) گفتمان دولت اسرائیلی در منطقه

از جاشدگی‌ها به حوادثی اطلاق می‌شوند که حاصل رشد و یا افزایش خصومت و غیریت هستند و توسط نظم گفتمانی قادر به بازنمایی نیستند؛ به همین علت نظم گفتمانی تلاش می‌کند تا آن‌ها را متلاشی کند. این حوادث دارای کارکردی دوسویه هستند که از یک‌طرف تمایل دارند یک نظم گفتمانی را متلاشی کنند و از طرف دیگر موجب شکل‌گیری گفتمان‌های جدیدی می‌شوند (Haghighat et al., 2013). این حوادث منجر به ایجاد بحران در یک گفتمان می‌شوند و گفتمان متخاصم را قوت می‌بخشند. در خصوص تقابل گفتمانی امنیتی ایران در غرب آسیا می‌توان به حوادثی اشاره کرد که موجب تضعیف و یا بحران در گفتمان دولت یهودی/اسرائیلی در منطقه شده و از طرف دیگر، این از جاشدگی‌ها منجر به ایجاد و تقویت گروه‌های مبارز و یا گفتمان مقابله با اسرائیل شده است. گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی توانسته است با جذب این از جاشدگی‌ها آن‌ها را در راستای تقویت خود به کار گیرد. مجموعه‌ی جنگ‌های اعراب و اسرائیل که شامل جنگ‌های ۱۹۴۸، ۱۹۵۶، ۱۹۶۷ و ۱۹۷۳ و همچنین جنگ حزب‌الله و اسرائیل در سال ۲۰۰۶ (جنگ ژوئیه)، کشتار صبرا و شتیلا در سپتامبر ۱۹۸۲ که توسط شبه‌نظامیان فالانژ لبنانی متحد اسرائیل صورت گرفت، حملات متعدد اسرائیل به نوار غزه و کرانه باختری رود اردن در مجموع عوامل بحران‌سازی محسوب می‌شوند که گفتمان دولت یهودی - اسرائیلی را تضعیف و مورد چالش قرار می‌دهند. از سوی دیگر، این حوادث منجر به ایجاد یک هویت و گفتمان مبارزه علیه اسرائیل شده است که با توجه به گفتمان ضد اسرائیلی در سیاست‌های امنیتی ایران، هویت‌های مبارز جذب گفتمان امنیتی ایران می‌شوند. به عبارت دیگر، این حوادث (از جاشدگی‌ها) از یک‌طرف نظم و موجودیت گفتمانی دولت یهودی - اسرائیلی را مورد چالش قرار می‌دهند و از سوی دیگر گفتمان امنیتی ایران علیه اسرائیل را قوام می‌بخشند.

زمینه‌های موفقیت و مقبولیت گفتمان امنیتی ایران

در تحلیل گفتمان لاکلا دو مفهوم قابلیت دسترسی و اعتبار برای توضیح چگونگی تفوق و موفقیت گفتمان‌ها به کار گرفته می‌شود. در دسترس بودن به این معنا است که چگونه در یک وضعیت بحرانی برخی گفتمان‌ها نسبت به سایرین از شانس موفقیت بیشتری برخوردار هستند (Haghighat et al., 2013). ویژگی در دسترس بودن با نیازی که به معنا بخشی به دال‌های شناور وجود دارد تعریف می‌شود. دال‌های شناور نیز دال‌هایی هستند که در کانون ستیز گفتمان‌ها برای معنی بخشیدن به آن‌ها قرار دارند (Haghighat et al., 2013). به عبارت دیگر، بحث اصلی در ویژگی قابلیت دسترسی این است که کدام گفتمان قادر است به عنوان گفتمانی مناسب‌تر و بهتر برای پر کردن خلأ معنایی مورد توجه قرار گیرد. این مسئله اشاره به قابلیت پاسخگویی گفتمان به یک بحران دارد. قابلیت اعتبار نیز به این معناست که گفتمان نباید با اصول اساسی گروه اجتماعی ناسازگار باشد. هرچه سازمان گروه‌ها بحرانی‌تر و بی‌قرارتر باشد، اصول اساسی آن بیشتر پراکنده و شکسته‌تر خواهد بود و زمینه‌ی موفقیت گفتمان نیز بیشتر خواهد شد.

حضور اسرائیل در منطقه و شکست اعراب طی چند جنگ متعدد موجب تحقیر آنان شده است؛ از این رو جبران این شکست‌ها در کنار آرمان آزادی قدس و سرزمین‌های اشغالی (دال تهی) و همچنین تمایلات پان عربی و نژادی موجب شده است یک هویت ضد اسرائیلی عمیق در غرب آسیا شکل بگیرد. این هویت مبارزه‌جو برای اعاده‌ی حیثیت تاریخی و بازپس‌گیری اراضی عربی - اسلامی نیاز به ایجاد یک گفتمان قدرتمند امنیتی دارد. برای اعراب و مسلمانان سرخورده از این شرایط بحرانی - که یک وضعیت عمیق و بحرانی گسترده محسوب می‌شود - گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی در حال حاضر تنها گفتمان موجود و پاسخگو به این شرایط است که توانسته مفهوم مقاومت و مبارزه را به نحو مناسبی به عرضه معنا بخشی بکشد؛ بنابراین همان‌گونه که بابی سعید می‌نویسد موفقیت گفتمان (در اینجا گفتمان امنیتی ایران در غرب آسیا) به این دلیل است که این گفتمان در وضعیت بحرانی و آشوب‌های موجود تنها ساخت منسجم شمار می‌آید.

شرط دیگر موفقیت یک گفتمان بحث اعتبار آن است؛ از این منظر گفتمان می‌بایست به نحوی به بحران و خلأ معنایی پاسخ دهد که دربرگیرنده‌ی حداکثری هویت‌ها و خورده گفتمان‌ها باشد و یا به عبارت دیگر، با اصول اساسی آن‌ها سازگار باشد. تعریف مفهوم مقاومت و رهایی قدس در یک زمینه‌ی اسلامی و نه مذهبی، ملی، زبانی و نژادی موجب شده است که گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی - با محوریت رهایی قدس - با اصول و مبانی هیچ‌کدام از هویت‌ها و جریان‌های مبارز عرب و فلسطینی‌ها ناسازگار نباشد و همین مسئله موجب ایجاد زمینه‌های موفقیت آن شده است.

زنجیره‌ی هم ارزی

در عمل مفصل‌بندی داده‌های اصلی با یکدیگر در زنجیره‌ی هم ارزی ترکیب می‌شوند. دال‌ها نشانه‌هایی بی‌محتوا هستند که دارای معنی ذاتی و گوهری نیستند؛ بلکه از طریق زنجیره‌ی هم ارزی با سایر نشانه‌هایی که آن‌ها را معنی‌دار می‌کنند، ترکیب می‌شوند و در مقابل هویت‌های منفی‌ای قرار می‌گیرند که آن‌ها را تهدید می‌کنند. کارویژه‌ی اصلی و اساسی زنجیره‌ی هم ارزی این است که تفاوت‌ها را تا حد امکان کاهش دهد و از این طریق، یک کلیت گفتمانی یکدست را ایجاد کند (Haghighat et al., 2013). با نگاهی به جنبش‌های مبارز ضد اسرائیلی می‌توان چند هویت را مورد شناسایی قرار داد که با یکدیگر تفاوت دارند. نخست، گروه‌های سنی مذهب فلسطینی مانند حماس و فتح هستند که هدف اصلی آن‌ها ایجاد یک دولت فلسطینی است. علاوه بر این، این جنبش‌ها قدس را به عنوان نماد و سمبل پایتخت دولت فلسطینی در نظر می‌گیرند که در تقابل با هویت دولت اسرائیلی - یهودی با پایتختی قدس قرار دارد. هویت‌های پان عرب نیز بر این مبنا که این رژیم به اشغال سرزمین‌های آنان مبادرت ورزیده است با رویکرد ترجیح و اولویت زبانی - نژادی به تقابل با اسرائیل پرداخته‌اند. مصر در دوره ناصر، عراق در دوره رژیم بعث دوم (صدام حسین)، جمهوری متحده‌ی عربی که حاصل اتحاد مصر و سوریه بود و گروه‌های دیگر از این دسته محسوب می‌شوند (Al-Khalil & Tadaion, 1991). اصولاً در صورت عدم هم ارزی صحیح و اصولی، گفتمان نظام سیاسی در ایران - با یک نظام

شیعی - می‌تواند با جنبش‌های فلسطینی از نظر مذهبی و با جنبش‌های پان عرب از نظر زبانی و نژادی ناسازگار باشد. به عبارت دیگر، هویت ایرانی در برابر هویت عربی و هویت شیعی در برابر هویت سنی قرار می‌گیرند؛ اما گفتمان امنیتی ایران در غرب آسیا با برگزیدن زمینه اسلامی - برای معنادار کردن دال‌های این گفتمان - توانسته است این تفاوت‌های مذهبی و نژادی را کاهش دهد که این تقلیل معنایی منجر به جذب گروه‌های سنی و پان عرب که علیه اسرائیل فعال هستند در گفتمان امنیتی ایران شده است. دو جنبش فلسطینی سنی مذهب فتح و حماس را می‌توان نمونه‌های بارز هم ارزی و تقلیل تفاوت‌ها در گفتمان امنیتی ایران در نظر گرفت. علاوه بر این، در این محور و بلوک ضد اسرائیلی دولت سکولار در سوریه با دولت و حکومت دینی در ایران در یک زمینه عمل می‌کند که نشان‌دهنده هم ارزی دال‌ها و هویت‌های متفاوت در گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی در غرب آسیا است. علاوه بر این مسئله، می‌توان به گروه‌ها و سازمان‌های شبه‌نظامی غیردولتی شامل فاطمیون در افغانستان و زینبیون در پاکستان اشاره کرد که هرچند از نظر مذهبی نزدیک به نظام سیاسی در ایران هستند؛ اما از نظر ملیت زبان و نژاد دارای تفاوت‌های عمده‌ای محسوب می‌شوند. به صورت کلی می‌توان گفت هم ارزی هویت‌ها و معانی در گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی در غرب آسیا به صورت هوشمندانه صورت گرفته است؛ زیرا دربرگیرنده طیف گسترده‌ای از هویت‌های متفاوت است؛ اما همگی ذیل معنی و هویت محور مقاومت هویت دار شده‌اند. رای تکیه (۲۰۰۶) در مقاله‌ای با عنوان ایران اسرائیل و سیاست تروریسم، ضمن اذعان به موفقیت ایران در جذب هویت‌های مختلف و متنوع در ایجاد یک جبهه‌ی واحد علیه اسرائیل، تنها راهکار اسرائیل برای تضعیف سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا را برجسته کردن تفاوت‌هایی مانند مذهب نژاد و ملیت می‌داند (Takeyh, 2006).

مفصل‌بندی گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا

دال مرکزی (رهایی قدس): برای برساختن و تحقق یک کل معنایی یا منظومه‌ی گفتمانی، یک دال مرکزی یا دال برتر در مرکز معنا بخشی یک ساخت گفتمانی قرار می‌گیرد که سایر دال‌های این گفتمان بر اساس ارتباط با این دال معنی‌دار می‌شوند. به عبارت دیگر دال‌های مفصل‌بندی شده در گفتمان ضمن اینکه معنای خود را از دال برتر می‌گیرند، هم‌زمان به تقویت آن نیز کمک می‌کنند. در گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مؤلفه‌های متعددی وجود دارند که یکی از آن‌ها مسئله‌ی فلسطین و غیریت‌سازی با اسرائیل است (Asadi et al., 2015). از آنجاکه پژوهش حاضر به صورت خاص منطقه‌ی غرب آسیا را در کانون بررسی و پژوهش قرار داده است، لذا کلیت گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی مورد نظر نیست؛ بلکه سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا از منظر تحلیل گفتمان محور اصلی روند پژوهش در نظر گرفته شده است. به نظر می‌رسد شاکله‌ی کلی سیاست‌ها و اقدامات امنیتی ایران در غرب آسیا حول محور رهایی قدس و غیریت‌سازی با اسرائیل صورت گرفته باشد. بنابراین، با فرض گرفتن این دال به عنوان دال برتر و دال‌های اسرائیلی ستیزی، عدالت، صلح، مبارزه، مقاومت، ظلم‌ستیزی، مستکبر و مستضعف به عنوان دال‌هایی که پیرامون این عنصر هویت‌بخش مرکزی تعریف شده‌اند، به آزمون فرضیه پژوهش پرداخته می‌شود.

فرضیه‌ی این پژوهش این بود که جمهوری اسلامی سیاست‌های امنیتی خود را حول محور رهایی قدس و غیریت‌سازی با اسرائیل در غرب آسیا تعریف و معنادار کرده است و دال‌های دیگر نیز حول این مفهوم معنی‌دار شده‌اند. این دال از چنان جایگاه والایی در سیاست‌های کلان امنیتی جمهوری اسلامی برخوردار است که یک روز خاص (آخرین جمعه ماه رمضان) به نام آن اختصاص یافته است. علاوه بر این استراتژی کلی جمهوری اسلامی در غرب آسیا در کلام آیت‌الله خمینی جلوه‌گر شده است که می‌فرماید: «راه قدس از کربلا می‌گذرد» (Mohaddessin et al., 1993). این کلام در طول جنگ ایران و عراق توسط آیت‌الله خمینی مطرح و خط‌مشی اصلی سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا و سیاست خارجی این کشور به صورت کلی را تشکیل می‌داد (Rajaei, 1993).

پیش‌فرض مفهوم رهایی قدس این است که این سرزمین و این منطقه توسط رژیم نامشروع به‌زور غصب شده است و اهمیت قدس به‌عنوان یک نماد برجسته‌ی اسلامی و واقع‌شده در جغرافیای جهان اسلام ایجاب می‌کند که این نماد معنایی و دینی از دست غاصبان آزاد شود. در این راستا در سپاه پاسداران انقلاب اسلامی واحدی و یگان تخصصی را با نام سپاه قدس راه‌اندازی شده است که به‌صورت خاص و ویژه در غرب آسیا علیه اسرائیل در حال فعالیت است.

دال‌هایی که حول محور رهایی قدس مفصل‌بندی شده‌اند عبارت‌اند از:

اسرائیل ستیزی: این دال جزء لاینفک معنی بخشیدن به آرمان رهایی قدس است؛ زیرا پیش‌فرض این آرمان این است که قدس و فلسطین توسط این رژیم غصب شده است و لازمه‌ی آزادی و رهایی قدس و سایر سرزمین‌های اسلامی در گروه اسرائیل ستیزی است. آرمان رهایی قدس و عدم اسرائیل ستیزی یا همزیستی با این رژیم قابل جمع نیستند.

محور مقاومت: این دال دربرگیرنده‌ی ایجاد هویت واحد در قالب یک ساخت گفتمانی است که در راستای رهایی قدس و سرزمین‌های اسلامی از اشغال اسرائیل تعریف می‌شود. در این راستا جمهوری اسلامی توانسته است در قالب زنجیره‌ی هم ارزی هویت‌های متفاوت را از طریق پوشاندن تفاوت‌ها از جمله مذهب، زبان، نژاد و ملیت در قالب یک هویت گفتمانی تعریف کند. گروه‌های مبارز فلسطینی سنی مذهب، گروه‌های شیعی عرب، گروه‌های شیعی در افغانستان و پاکستان نشان‌دهنده‌ی هویت‌سازی موفق ذیل مفهوم محور مقاومت است. در محور مقاومت تفاوت‌هایی که به هویت مقاومت تقلیل پیدا کرده‌اند شامل هویت‌های مذهبی، هویت‌های نژادی، هویت‌های ملیتی و مانند آن است.

ظلم‌ستیزی: با ارجاع به دال مرکزی، ظلم‌ستیزی شامل کلیه‌ی اقدامات نظری و عملی علیه سیاست‌های اسرائیل تعریف می‌شود. بر این اساس غصب سرزمین‌های اسلامی و محروم کردن ساکنان از حق تعیین سرنوشت، شهرک‌سازی‌های مکرر در سرزمین‌های اشغالی، حملات متعدد به برخی کشورهای منطقه مانند سوریه، لبنان و نوار غزه به‌عنوان مصادیق ظلم تعریف شده‌اند. ظلم‌ستیزی نیز به معنای مقابله با شاکله‌ی کلی سیاست‌های اسرائیل در منطقه و به‌ویژه در اراضی اشغالی است.

مستکبر و مستضعف: این دو مفهوم نیز در گفتمان امنیتی ایران در غرب آسیا با غیریت‌سازی هویت‌های مبارز با اشغالگر تعریف شده است. از این‌رو ساکنان سرزمین‌های اشغالی به‌عنوان مستضعف و اسرائیل به‌عنوان مستکبر در این گفتمان تعریف و هویت‌سازی شده‌اند. بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی نیز وظیفه و تعهد حمایت از مستضعفان بر عهده‌ی این کشور است.

عدالت: عدالت در گفتمان امنیتی ایران در غرب آسیا با ارجاع به دال مرکزی رهایی قدس ناظر بر بی‌عدالتی موجود است. این بی‌عدالتی به این صورت تعریف شده است که اشغال سرزمین‌های اسلامی توسط اسرائیل مصداق بارز بی‌عدالتی است و این بی‌عدالتی می‌بایست از طریق رفع آن جبران شود. عدالت در این زمینه دال تهی محسوب می‌شود که با غیبت آن درزمینه‌ی گفتمانی معنی‌دار شده است.

صلح: صلح نیز از دیگر دال‌هایی است که حول محور رهایی قدس سامان می‌یابد. این مفهوم به این صورت معنی‌دار شده است که حضور اسرائیل و غصب سرزمین‌های مسلمانان توسط این رژیم زمینه‌ی بروز جنگ‌های متعددی در منطقه و بروز خسارات جانی و مالی شده است. درواقع عامل بی‌نظمی و بی‌ثباتی در منطقه اسرائیل و اقدامات این رژیم تعریف شده است. بر این مبنا صلح ناظر به رهایی سرزمین‌های اسلامی و به‌ویژه قدس به‌عنوان برجسته‌ترین نماد و هویت اسلامی در این منطقه‌ی جغرافیایی است. برقراری صلح در منطقه جز با رهایی سرزمین‌های اشغالی مهیا نخواهد شد.

با توضیح و تبیین گفتمان امنیتی ایران در غرب آسیا می‌توان به‌صورت کلی این منظومه‌ی گفتمانی را این‌گونه توضیح داد که جمهوری اسلامی امنیت منطقه‌ای در غرب آسیا را به‌عنوان امنیت خود تعریف کرده و تلاش کرده است تا مفهوم امنیت خود را از مرزهای

جغرافیایی به مرزهای منطقه‌ای منتقل نماید. بنابراین ناامنی در غرب آسیا ناامنی برای ایران محسوب می‌شود. در این معنی می‌توان سیاست امنیتی ایران را به تبع سیاست خارجی این کشور رسالت مدار دانست (Dehghani Firouzabadi, 2010) که آرمان خود را بر رهایی اراضی غصبی و مقابله با اسرائیل بنا کرده است. رسالت مداری جزء لاینفک سیاست‌های کلی ایران در نظام بین‌المللی است که از آغاز تأسیس این نظام سیاسی به دلیل ماهیت ایدئولوژیک آن مورد توجه بوده است. درواقع سمت‌گیری آرمان‌گرایانه و انقلابی ایران موجد و سازنده‌ی این رسالت مداری است که برخی آن را نظم جهانی اسلام نامیده‌اند (Ramazani, 2013).

پیامدهای گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی ایران

تعریف گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی ایران به صورت یک مقوله‌ی فرامرزی توسط این کشور دارای پیامدهایی برای ایران و برای منطقه بوده است. از یکسو جمهوری اسلامی توانسته است با جذب گروه‌ها و جریان‌های آزادی‌بخش و مبارز با هویت‌های مختلف و حتی متفاوت از نظر نژادی، زبانی و مذهبی یک شبکه نسبتاً قدرتمند و مؤثر در منطقه ایجاد کند که زمینه‌ی افزایش نفوذ و کنشگری ایران را در منطقه تسهیل کرده است. این افزایش نفوذ موجب ایجاد نوعی بازدارندگی امنیتی برای ایران در غرب آسیا شده است؛ حضور گسترده‌ی ایالات متحده پس از واقعه‌ی ۱۱ سپتامبر که موجب نگرانی مقامات ایران شده است (Askari, 2016) در کنار ظهور و گسترش تروریسم و جریان‌های رادیکال اسلام‌گرا مانند داعش در عراق و سوریه موجب شد شبکه امنیتی ایران - که حاصل برسازی این گفتمان بوده است - به میزان مؤثری وارد عمل شوند. حزب‌الله در لبنان، نیروهای بسیج مردمی در عراق، حکومت اسد در سوریه، نیروهای شبه‌نظامی فاطمیون و زینبیون را می‌توان عناصر این شبکه‌ی امنیتی ایران در غرب آسیا دانست.

از سوی دیگر، با توجه به تحلیل گفتمان، کشورهایی مانند پادشاهی عربی سعودی و اسرائیل - که رقیب منطقه‌ای جمهوری اسلامی محسوب می‌شوند - تلاش می‌کنند با تمرکز و برجسته‌سازی معانی طردشده در گفتمان جمهور اسلامی آن‌ها را اخذ و مفصل‌بندی کنند و از این‌رو یک گفتمان امنیتی علیه جمهوری اسلامی را تحقق بخشند. عمده معانی که مورد توجه این بلوک است شامل هویت نژادی و مذهبی است. با استفاده از هویت‌های متفاوت قومی - نژادی تلاش می‌شود تا فعالیت‌های ایران به عنوان نوعی توسعه‌طلبی مبتنی بر سابقه‌ی امپراتوری پارسی بازنمایی شود. تلاش برای ارجاع گفتمان امنیتی ایران به انگیزه‌ی احیای امپراتوری پارسی ناظر بر بهره‌گیری از نشانه‌های قومی و نژادی است که در گفتمان امنیتی ایران طرد شده‌اند. آوی دیختر رئیس سابق دستگاه امنیتی اسرائیل و رئیس کمیته امور نظامی و بین‌الملل «کنیست» در نوامبر ۲۰۱۶ در گفتگویی مشترک با نمایندگان پارلمان سوئیس مدعی شد: «همه باید این سؤال را از خود بپرسند که چرا ایران موشک‌هایی با برد ۲ هزار کیلومتر تولید می‌کند، درحالی‌که این برد، دو برابر فاصله اسرائیل از ایران است... مصر و عربستان سعودی نیز در این برد قرار می‌گیرند. ایران دو هزار سال پیش یک امپراتوری بوده و امروز به دنبال احیای مجدد همان امپراتوری است». علاوه بر این، انور عشقی ژنرال بازنشسته و مشاور سابق دولت عربستان سعودی که دارای رابطه‌ی نزدیکی با دوری گلد مدیرکل وزارت خارجه وقت اسرائیل بوده است در سال ۲۰۱۵ گفته بود ایرانی‌ها می‌خواهند امپراتوری پارسی را احیا کنند و آن‌ها می‌خواهند از طریق بی‌ثبات کردن، بر خاورمیانه سلطه یابند (Al-Alam, 2015; Mehr News Agency, 2016).

زمینه‌ی دیگری که می‌تواند تهدیدکننده‌ی گفتمان امنیتی ایران و محور مقاومت باشد، برجسته کردن اختلاف، تفاوت و منازعات مذهبی است. در حال حاضر در محور مقاومت گروه‌های شیعی و سنی در کنار یکدیگر حول دال و محور رهایی قدس هویت یافته‌اند و این از طریق زنجیره هم ارزی صورت گرفته که هویت‌های متفاوت طرد و ذیل هویت گروه‌های مقاومت تقلیل یافته‌اند. از این‌رو اسرائیل و پادشاهی عربی سعودی سعی خواهند کرد تا گفتمان امنیتی ایران را توسعه‌طلبی شیعی بازنمایی کنند و از این طریق در هویت مقاومت افتراق سازی نمایند. وبسایت ناتو در سال ۲۰۱۶ با اشاره به اثرات مثبت توافق هسته‌ای میان ایران و قدرت‌های جهانی این توافق را کافی ندانست و نوشت

قدرتیابی شیعی در منطقه خاورمیانه و جاه‌طلبی‌های ایران می‌بایست از موارد نگرانی باشد؛ برخی رسانه‌های انگلیسی‌زبان نیز فعالیت‌های ایران در منطقه را به‌عنوان رقابت سنی - شیعی بین ایران و عربستان بازنمایی کرده‌اند (Gharekhan, 2011). عادل الجبیر در سال ۲۰۱۸ نیز ایران را به فعالیت‌های فرقه‌گرایانه متهم کرده بود (Katie & Idrees, 2018). وی در سال ۲۰۱۹ نیز خواستار مداخله‌ی جهانی برای مقابله سیاست‌های فرقه‌گرایانه‌ی ایران شده بود (Katie & Idrees, 2018). این نشانه حوزه گفتمانگی از چنان اهمیتی برخوردار است که کارهای پژوهشی متعددی نیز پیرامون آن صورت گرفته است (Al-Dulaimi et al., 2017). بنابراین می‌توان به‌صورت کلی تفاوت‌های مذهبی و نژادی را نشانه‌هایی دانست که گفتمان متخاصم جمهوری اسلامی تلاش می‌کند تا آن‌ها را برجسته و مفصل‌بندی کنند. اهمیت این مسئله نه تنها در حوزه‌ی پژوهش دانشگاهی بلکه در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای رهبر انقلاب اسلامی در ایران نیز بیان شده است. ایشان در خصوص اتحاد مسلمانان می‌گویند: «مأموریت سلاطین فاسد، ممانعت از اتحاد مسلمانان است».

نتیجه‌گیری

در این پژوهش تلاش شد تا روش تحلیل گفتمان برای توضیح سیاست‌های امنیتی ایران در غرب آسیا به کار گرفته شود. بر این اساس، روش تحلیل گفتمان به‌عنوان یک منظومه‌ی گفتمانی و معنایی در نظر گرفته شد که در آن تلاش می‌شود تا هویت‌ها و معانی در قالب یک کلیت گفتمانی تعریف و برسازی شوند. با تحقق و تسلط یک گفتمان خاص اقدامات کنشگران نیز در قالب این گفتمان معنی‌دار خواهد بود و یا اقدام خاصی در چارچوب این کلیت معنایی توجیه‌پذیر می‌شود. جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک قدرت و کنشگر اثرگذار و با نفوذ منطقه‌ای یکی از حوزه‌های منافع و کنشگری خود را غرب آسیا تعریف کرده است و در سال‌های اخیر در این منطقه بیش از سایر مناطق فعال بوده است. از آنجاکه این منطقه یک جغرافیای فرامرزی برای جمهوری اسلامی است، فرضیه‌ی این پژوهش این بود که جمهوری اسلامی تعریف خود از امنیت را به‌صورت منطقه‌ای بر ساخته است. برای آزمون این فرضیه می‌بایست اقدامات جمهوری اسلامی در قالب یک کلیت گفتمانی توجیه شوند و علاوه بر این، همراهی و اتحاد این کشور با برخی کشورهای منطقه و کنشگران غیردولتی نیز می‌بایست مورد تبیین قرار می‌گرفت. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند جمهوری اسلامی برای تعریف امنیت خود به‌صورت منطقه‌ای و همچنین اتحاد با جریان‌ها و دولت‌های منطقه‌ای نیاز به یک گفتمان همساز داشته است و از این رو می‌بایست غیریت‌سازی به‌گونه‌ای انجام شود که دربرگیرنده‌ی هویت‌های متفاوت شود. از آنجاکه هویت‌های ملیتی، نژادی و مذهبی در این حوزه جغرافیایی متکثر بوده‌اند، جمهوری اسلامی در گفتمان امنیتی خود با برگزیدن دال‌رهایی قدس تلاش کرده است تا هویت‌های متفاوت را طرد و هویت مقاومت - که با هویت اشغالگری غیریت‌سازی شده است - را برجسته نماید. این تقلیل معنایی منجر به ایجاد یک شبکه‌ی امنیتی از سوی جمهوری اسلامی در منطقه با کنشگران دولتی و غیردولتی متعدد شده است. از یکسو دولت سکولار سوریه با حکومت دینی در ایران همسو است و از سوی دیگر گروه‌های سنی مبارز فلسطینی و گروه‌های شیعی عرب در کنار گروه‌هایی با ملیت متفاوت شامل شیعیان افغانستان و پاکستان در شبکه‌ی امنیتی و گفتمانی ایران به‌عنوان خودی تعریف شده‌اند که ادغام این هویت‌های متفاوت نشان از هم‌ارزی هوشمندانه و موفق جمهوری اسلامی ایران در ایجاد یک منظومه‌ی گفتمانی داشته است. علاوه بر این، کلیه‌ی اقدامات محور مقاومت و از جمله ایران در این منطقه در صورتی قابل توضیح هستند که غیریت‌سازی اسرائیل نیز در منطقه در نظر گرفته شود. مفهوم مبارزه، رهایی، عدالت، مقاومت و... ذیل دال مرکزی رهایی قدس معنی‌دار شده‌اند.

این منظومه‌ی گفتمانی دارای کارکرد دوگانه‌ای بوده است؛ از یکسو موجب ایجاد یک منظومه‌ی گفتمانی برای جمهوری اسلامی و متحدین بوده است و از سوی دیگر موجب تلاش اسرائیل و سایر رقبای منطقه‌ای ایران، مانند پادشاهی عربی سعودی، برای جذب هویت‌های متفاوت و طردشده و مفصل‌بندی جدید بوده است. تفاوت‌های مذهبی و نژادی - زبانی در همین راستا توسط گفتمان‌های متخاصم جذب و مفصل‌بندی می‌شوند. علاوه بر این موارد، این گفتمان امنیتی و این محور برای جمهوری اسلامی کارکردهای دیگری در منطقه داشته است که

بارزترین آن حفظ حکومت اسد در سوریه در جنگ داخلی این کشور، مبارزه با تروریسم در عراق و سوریه و ایجاد بازدارندگی برای این کشور بوده است.

با توجه به معانی طردشده در حوزه گفتمانگی و تلاش گفتمان‌های متخاصم برای مفصل‌بندی آن‌ها - که تهدیدی علیه گفتمان امنیتی جمهوری اسلامی در غرب آسیا محسوب می‌شوند - این پژوهش پیشنهاد می‌کند هویت‌های همساز، نگرش‌های مشترک، آرمان‌های سازگار و اهداف مشترک امنیتی به طرق مختلف برجسته و هویت‌های پیرامون این موضوعات نیز تقویت شوند. فعالیت‌های مشترک فرهنگی - مذهبی مانند بزرگداشت مراسم اربعین بین هویت‌های ایرانی و عربی شیعی، تأکید و پیگیری بر رهایی قدس به عنوان عامل اشتراک هویت‌های مذهبی و همکاری‌های علمی و امنیتی می‌تواند این هویت‌ها را و این گفتمان را تقویت کند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Abbasi, M., Hamidfar, H., & Kahrezi, F. (2019). The Syrian Crisis and the Clash of Two Different Strategies of Iran and Turkey in Crisis Management in West Asia. *Politics and International Relations*, 3(1). https://doi.org/http://journals.umz.ac.ir/article_2441_1a49cf5ef80afabbad22a9500151a30f.pdf
- Abedi Ardakani, M., & Askari, A. H. (2019). Exploring the Reasons for Aggressive Diplomacy in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran (2005-2013). *Policy Quarterly*, 49(2), 431-452. <https://doi.org/10.22059/jpq.2019.207293.1006803>
- Al-Alam, T. V. (2015). Iran seeks to revive the Persian Empire. <https://fa.alalam.ir/news/1731738>
- Al-Dulaimi, S. A. S., Kamal, M., & Elsayed, D. M. (2017). The Impact of Sectarian Conflict in Syria on Iran-Gulf Relations. *Asian Social Science*, 13(7), 92. <https://doi.org/10.5539/ass.v13n7p92>
- Al-Khalil, S., & Tadaion, A. (1991). *Republic of Fear: The Inside Story of Saddam's Iraq*.
- Amiri, S. (2018). Ratio of Transformations in the West Asia Region to the National Security of the Islamic Republic of Iran. *Political Studies of the Islamic World*, 8(2).
- Asadi, N., Ghanavati, N., & Rezaei Panah, A. (2015). Analytical Framework for Study of the Imam Khomeini's Foreign Policy Discourse (Ideology, Strategy and Diplomacy). *Political Strategic Studies*, 4(12).

- Askari, A. H. (2016). *An Analysis of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran (2005-2013)*. Sokhanvaran Publishing.
- Buzan, B., & Wæver, O. (2015). *A new framework for security analysis*. Research Institute of Strategic StudiesAU - Tayeb, Alireza.
- Dehghani Firouzabadi, S. J. (2010). *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*. SAMT Publications.
- Dehshiri, M. R., & Mohammad Baqer, K. (2011). The Reflection of the Islamic Revolution of Iran in the Structure and Process of the International System. In. SAMT Publications.
- Ehteshami, A., Neil, Q., & Gawdat, B. (2017). Security and Bilateral Issues between Iran and Its Arab Neighbours. In. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-43289-2_1ER -
- Gaffar, M. (2015). Iran As A Regional Power In West Asia. *Journal of International Issues*, 19(3). <https://www.jstor.org/stable/48505455?seq=1>
- Gharayagh Zandi, D. (2012). Non-Provocative Defense: The Strategy of the Islamic Republic of Iran for Reducing the Security Dilemma in West Asia. *Strategic Studies Quarterly*, 15(57), 71-92. https://doi.org/http://quarterly.risstudies.org/article_2603_9abdf58838bc85190d14527b9098a262.pdf
- Gharekhan, C. R. (2011). The New Great Game in West Asia? *The Hindu*. <https://www.thehindu.com/opinion/lead/The-new-great-game-in-West-Asia/article14906660.ece>
- Ghasemi, F., & Faraji, M. R. (2018). Complexity Theory and Foreign Policy: Iran's Strategies in West Asia. *Iranian Political Science Research Journal*, 7(1), 113-138. https://doi.org/https://irlip.um.ac.ir/article_29642_1185d5b90feca63672988288d718691e.pdf
- Haghighat, S. S., Hosseinizadeh, S. M. A., & Abbas, M. (2013). Discourse. In (pp. 378). SAMT Publications.
- Hassanpour, H., & Torshizi Bargouei, A. (2018). Examining the Impact of U.S. Military Base Expansion in West Asia on the Military Security of the Islamic Republic of IranJO - Military Science and Technology. 14(45), 75-91. https://doi.org/http://www.gjmsr.ir/article_34521_56edcba2509d7d774a57140e82bfc4c9.pdf
- Howarth, D., Aletta, J. N., & Yannis, S. (2000). *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change*. <https://b-ok.asia/book/2925235/eaf579>
- Katie, P., & Idrees, A. (2018). Saudi Arabia Says It Is Beacon of 'light' against Iran despite Khashoggi Crisis. *ReutersUR* - <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-summit-idUSKCN1N10DD>.
- Laclau, E. (1990). *New Reflections on the Revolution of Our Time*. Verso.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy Map of Countries in Western Asia and the Middle East*. Verso. <https://www.nationsonline.org/oneworld/map/Political-Map-of-Countries-of-Western-Asia.htm>
- Malek Afzali Ardakani, M. (2014). *Introduction to the Constitution of the Islamic Republic of Iran*. Maaref Publishing.
- Maqsoodi, M., & Shahab, D. (2017). Inflexible Identities: The Main Theoretical Basis of the Conflicts Between the Islamic Revolution and the State of Israel in the Age of Communication. *Scientific Specialized Policy Quarterly (Tarbiat Modares University)*, 15. <http://www.modares.ac.ir/uploads/Culture.StuJournals.1117.pdf>
- Marsh, D., & Stoker, G. (2013). *Method and Theory in Political Science*. Strategic Studies Research Institute.
- Mehr News Agency. (2016). Iran seeks to revive its ancient empire. <https://www.mehrnews.com/news/3814955>
- Mohaddessin, M., Miller, D., & Georgie Anne, G. (1993). *Islamic Fundamentalism: The New Global Threat*.
- Moshirzadeh, H., & Mesbah, E. (2011). The Issue of Israel in the Discourse of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. *Foreign Relations*, 3(9), 245-270. <https://www.sid.ir/Fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=122545>
- Rajaei, F. (1993). *The Iran-Iraq War: The Politics of Aggression*.
- Ramazani, R. (2013). *An Analytical Framework for Examining the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*. Ney PublishingAU - Alireza Tayeb.
- Salkind, N. J. (2010). *Discourse Analysis*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781412961288.n115>
- Takeyh, R. (2006). Iran, Israel and the Politics of Terrorism. *Survival*, 48IS - 4, 83-96. <https://doi.org/10.1080/00396330601062691>
- Voskanian, K. A. (2004). *Russian to Persian Dictionary*. Javdan Kherad Publishing.
- Zienkowski, J. (2017). Discourse Theory on the Logics of Articulation, Politics and Subjectivity. In. https://doi.org/10.1007/978-3-319-40703-6_2
- Zuckerman, A. (1991). *Doing Political Science: An Introduction To Political Analysis* (Vol. 1).